

ЎЗБЕКИСТОН ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИК ВАЗИРЛИГИ
САМАРҚАНД ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИК ИНСТИТУТИ

Қоракўлчилик хўжаликларида
чорвачилик маҳсулотларига
бирламчи ишлов бериш бўйича
чорвадср-фермерлар учун
ҚЎЛЛАНМА

САМАРҚАНД—1966

бр32482/4

и

МУАЛЛИФЛАР:

Қорақўлчилик кафедрасининг мудир, профессор
С.Ю.Юсупов, катта ўқитувчиси Р.Х.Рўзмуроодов ва
илмий ходими Д.А.Бисерова

агроэколог
биринчи
ичев.
чилик илмий-
термшунослик
иғи. қишлоқ
омзоди

23439

1117

472

Ушбу қўлланма турли тоифа қорақўлчилик хўжаликларида тайёрланадиган асосий чорвачилик маҳсулотларини тайёрлаш, уларга бирламчи ишлов бериш, амакда бўлган тайёрлов андозалари асосида уларни хиллаш, тез-тез учраб турадиган иллатлар ва уларнинг олдини олиш муаммоларига бағишланган. Қўллама турли тоифа қорақўлчилик хўжалиklarининг раҳбарлари ва мутахассислари, асосий ишлаб чиқарувчилар бўлган фермерлар учун, тайёрлов идоралари ходимлари учун, қишлоқ хўжалиги учун мутахассис тайёрловчи олий ўқув ортлари, ўрта махсус ўқув ва лицейларнинг студентлари учун мўлжалланган.

Қўлланма қорақўлчилик кафедраси шимоасининг 1996й 23 апрел куни бўлган № 7 йигинишида, қорақўлчилик факультети ихтисослашган кафедралар услусий комиссиясининг 1996й 24 апрель куни бўлган №4 мажлисида ва Ф.Хўжаев номидаги Самарқанд қишлоқ хўжалик институти олимлар кенгашининг 1996 йил 26 апрель куни бўлган мажлисида муҳокама қилиниб маъжулланган.

Қўлланишнинг сифатини яхшилашга қаратилган таклифларнинг қуйидаги маъзилгоҳги оборилини сўралади:

703003 Самарқанд шаҳри, Мирзо улугбек номи куча, 77 уй.

Библиотека

СМСХИ

ИДР 32482/4

Ўзбекистон ўз мустақиллигини эълон қилганига ҳам бешинчи йил кетмоқда. Ана шу йиллар ичида халқ ҳўжалигининг барча жобҳаларида бозор иқтисодиёга ўтишга қаратилган туб ислохотлар амалга оширилди ва оширилмоқда.

Республикаимиз Президентининг таъбири билан айтилганда "... иқтисодий ислохотлар биринчи босқичининг роят муҳим вазифаси давлат мулки монополизмини тугатиш ва бу мулкни хусусийлаштириш ҳисобига кўп укладли иқтисодиётни шакллантиришдан иборат эди."

Дарҳақиқат бу борада анчагина ишлар қилинди, жумладан давлат тасарруфидан чиқарилган ҳўжаликлар ўрнида кўп миқдордаги турли мулкчилик шаклларига асосланган ишлаб чиқариш корхоналарининг вужудга келиши, ишлаб чиқариш воситаларининг ҳақиқий эгаларига берилиши бозор иқтисоди томон ташланган катта қадам бўлди.

Ҳозирги кунга келиб тайёрланаётган янги қишлоқ ҳўжалик маҳсулотларининг 55 фоиздан кўпрогини хусусий мулкчиликка асосланган ҳўжаликлар етиштирмоқда.

И.А.Каримов/1995/ кўрсатганларидек, республикада иқтисодий ислохотларнинг иккинчи босқичида ҳал қилиниши лозим бўлган муҳим вазифалардан бири мулкни давлат тасарруфидан чиқариш жараёнини яқунлаштириш.

Ана шу жараёнлар қишлоқ ҳўжалигида ҳам жадал суръатлар билан амалга оширилмоқда - хусусий мулкчиликка асосланган ҳўжаликлар, айниқса деҳқон - фермер ҳўжаликлари аграр секторнинг асосий қисмларидан бирига айланиб бормоқда.

Деҳқон-фермер ҳўжаликлар бозор иқтисоди шароитида юқори сифатли ва шу билан биргаликда арзон таннархли маҳсулотларни истеъдод қилмасдан ишлаб чиқариш, сифатли бирламчи ишлов бериш йўли билан уларни юқори нархларда сотишга эришсагина ўз ишлаб чиқаришининг

самарали бўлишига эрилади, унинг ҳажми ва улчамларини кенгайтириш имконига эга бўлади.

Қорақўлчилик соҳаси чорвачиликнинг бошқа соҳаларидан фарқли уларок, ватенимизнинг бепаён дашту-саҳроларида жойлашган ва ана шу оғир йил-иқлим шароитида ривожланиб халқ хўжалигининг бебаҳо қорақўл тери-лари-га, мазали қўй гуштига, қимматли жунига, пусти-оп тери-лари-га, қўй ширдончалари-га бўлган эҳтиёжини қонириб келмоқда. Қорақўлчиликнинг бошқа соҳаларга нисбатан анча тарқок, маҳсулотларга ишлов берувчи саноат корхоналаридан анча узоқда жойлашганлиги, республиканинг машинасозлик саноати ана шу соҳа эҳтиёжи учун ҳаводек зарур бўлган кичик ишлов бериш заводлари, цехлари, линияларини ишлаб чиқаришни ҳамон йўлга қўймаганлиги, кимё сансатимиз эса қорақўлчилик маҳсулотларига ишлов беришда лозим бўлалиган кимёвий моддалар, ҳархил бўёқлар етиштириб бермаётганлиги боисидан ана шу соҳа маҳсулотларнинг бозори унчалик чаққон эмаслигини таъкидлаш жоиздир.

Қорақўлчилик билан шўғилланувчи ширкат, жамоа, фемер ва бошқа тур хўжаликлар қарамоғида қорақўл қўйларидан ташқари тивит ва жун берувчи эчкилар, туялар ва кам миқдорда йилқилар ҳам мавжуддир.

Ҳозирги кунга қалиб қорақўлчилик минтақасида фаолият кўрсатувчи хўжаликлар олдида юқори қийматли наслик моллар етиштиришдан ташқари юқори сифатли қорақўлчилик маҳсулотларини кўпроқ ишлаб чиқариш, сифатли ишлов бериш йўли билан уларни то сотилгунга қанаер бузилмасдан, шикастланмасдан, яхши сақланишини таъминлаш, пайти келганда уларни яхши нархларга чиройли қилиб сотиш каби муҳим вазифалар турибди.

Қўйида биз ана шу хўжаликларнинг раҳбар ва мутахассислари, ишчи ва ходимлари учун мулжалланган қорақўлчилик хўжаликларида тайёрланувчи чорвачилик маҳсулотларини тайёрлаш, уларга дастлабки ишлов бериш, уларни узоқ муддатли сақлашга тайёрлаш ва сақлаш, асосий нуқ-

сон ва иллатларнинг олдини олиш қоида ва талабларига батафсилроқ тўхталиб ўтамиз.

1. ҚОРАҚҮЛ ТЕРИЛАРИГА БИРЛАШЧИ ИШЛОВ БЕРИШ.

Тул мавсуми олди ишлари қаторига қорақўлчиликка қузи сўйим пунктларини таъмирлаб, оқумсизлантириб, мавсумга шай қилиб қуиш, қузини сўйиш, терисини шилиб олиш, ёғсизлантириш, тозалашда ишлатиладиган пичоқ, қирричлар, тери остига ҳаво юбориш, терини тозалашда ишлатиладиган ускуналар ётарлигини, созлигини текшириб қуриш, ҳарбир тайёрланадиган қорақўл териси учун ўртача 800-850 граммдан 0,8-2,90 талабига жавоб берадиган зарралари иккинчи тоифа йирикликдаги тоза қуруқ ош тузи ҳамлаб қўйилиши мақсадга мувофиқдир.

Собик Иттифоқ даврида ош тузи қузини Иттифоқлош хумҳуриятлардан келтирилар эди, шу туфайли ҳам Ўзбекистон хулўлида мавжуд туз конларидан фойдаланмаганлиги туфайли ташландиқ ҳолатга келиб қолганлиги ҳеч кимга сир эмас. Ҳозирги кунга келиб қорақўл териларини тузлаш учун керак бўладиган ош тузини ҳамлаш баъзи жойларда муаммо бўлиб қолмоқда. Тузи камчи бўлган хўжаликлар терини тузлаш учун ош тузи билан аммоний сульфатнинг 1:1 нисбатдаги аралашмасини бемалол ишлатишлари мумкин.

Қорақўлчиликка тирик туғилган қучқорчалар ташқи қуриниши, терисининг сифатига қўра наслчилик ишлари учун ўстиришга қолдириладиган, қорақўл териси учун сўйиладиган ва териси, гавпа тузилишида нуқсонлари бўлганлиги учун яроқсизга чиқарилиб, гуштга топшириш учун мулжалланиб ўстиришга қолдириладиган гурўҳларга ажратилали.

Бундан ташқари улик ва чала туғилган, улиб қолган катта ёшли қўзилар ҳам сўйим учун ажратилали. Майпа, нимжан ва оч қўзилар 2-3 кун оналари баърида қолдирилиб, сўнгра тери учун сўйилиши мақсадга

мувофиқлир.

Ҳўжаликларда тайёрланадиган қорақўл териларнинг нуқсонсиз бўлиши учун қўзилар суйимини, иложи борича, махсус тайёргарликка эга бўлган тажрибали суйимчиларга юклаш маъқул.

Қорақўл териларига бирламчи ишлов бериш қўзиларни суйиш ва уларнинг терисини шилиб олишдан бошланади. Суйим жарвёни қўзини буғизлаб, унинг йирик қон томирларидаги қонини оқизиб, тугатишдан бошланади. Илгариги вақтларда қўзиларнинг бўйни қундаланг йуналишда буғизланган бўлса, ҳозирги кунга келиб бўйин бўйлаб, яъни узвнасига буғизлаш олат тусига кириб бормоқда.

Суйимчи қўзини қўлда суйганида унинг кўкрак қафасини иккала оёғи орасига қисиб, кекирдаги буртиб чиқиши учун чап қўли билан унинг пастки жағи тагидан ушлаб сал орқага қайиради ва ун қўлидаги ўтқир пичок ёрдамида бўйин териси узвнасига 5-8 см. узунликда тилинади ва тери остидаги қон томирлари, қизил унғачи, нафас йўллари кесилади.

Буғизланган қўзилар қонини оқизиш учун қия қилиб ясалган стол устига ташлаб ёки бўлмаса юқорига қоқилган илғакларга бошини пастга қаратган ҳолда орқа оёғидан осиб қўйилади. Агар суйилган қўзилар қонини йириб, кейинчалик ундан қон уни тайёрланиш мулжалланган бўлса, у қўлда қон оқадиган мослама остига бирор идиш қўйиш лозим бўлади. Одатда буғизланган қўзининг қони 15-20 дақиқада оқиб тамом бўлади.

Буғизланган қўзининг терисини сифатли, тез ва осон шилиб олиш учун тери остига ҳаво юборилади. Бунинг учун чап орқа оёқ сакраш буғинининг ички томони териси 2-4 см. узунликда тилинади. Ҳаво юбориш мосламаси бўлмаган пайтларда чорвадорлар ана шу тилик орқали бирор учи ўтмас чўп тикиб терини оёқ мушакларидан ажратиб ҳаво йўли очар эдилар ва кейинчалик шу тешик орқали оғиз билан тери остига ҳаво

юборар эдилар. Албатта ишнинг бу тартибда бажарилишини тозалик, инсон саломатлиги нуқтаи-назариан маъқуллаб бўлмайди.

Кейинчалик, хирик қорақулчилик хўжалиқлари широнтида қўзиларни марказлашган суйим пунктларида қунма-қун ташиш имконияти мавжудлиги туёғайли бўғизланган қўзилар териси остига ҳавони 0,25-0,30 босим билан ҳаво юборувчи усқуналар/ компрессорлар/ ёрпамида юбориш олат тусига кири. Турли тоифадаги хўжалиқлар иқтисодий имкониятларига ва суйилиши мулжалланган қўзи сонига қараб қўзи суйимида ҳаво юборувчи усқуналар/компрессорлар/дан фойдаланиш нақадар кераклигини ўзлари ҳал қилишлари лозим бўлади. Мабодо, ҳаво юборувчи мосламалардан фойдаланилмайдиган бўлса, у ҳолда тери остига ҳаво юборишда суйимчиларнинг 15-20 см. узунлиқдаги юқумсиэланттирилган металл қувурчалардан фойдаланишларини тавсия қиламиз.

Тери остига юбориладиган ҳаво қўзи танасининг барча қисмларига текис тарқалишига эришиш лозим. Бўғизланган жой териси остидан ҳаво нуфқлари ажралиб чиқабомшлагач ҳаво юбориш тўхтатилади.

Қорақул терисининг мутаносиб шайла, барча қисмлари сақланган ҳолда тилиниб олиниши қатор нуқсонларнинг олдини олиш имконини беради. Бўғизланиб, териси остига ҳаво юборилган қўзининг терисини шилиб олиш жараёни ўткир пичоқ учи билан тана терисини маълум йуналишларда тилишдан боғланади. Бунинг учун даставвал қўзининг орқа чиқарув тешигидан қорин ва қўқрак остининг ўрталлиги орқали то бўйин остининг бўғизланган жойигача тўғри чизил ҳолида тилиниб чиқилади, бунда қўзининг мойк халтаси тўлиғича бир томонга қоллирилади. Ундан кейин туёқ устидан орқа оёқнинг ички томони бўйлаб то орқа чиқарув тешигигача ўтган марказий тиликкача етказилади, олдинги оёқларнинг туёқлари устидан ички томони бўйлаб то туш суяги устидан ўтган марказий тиликкача тилинади. Тилик оёқ сиртидаги гуллар ёки муҳаяр нақш-

лар билан оёқнинг силлиқ толали жойлари туташган қисми бўйлаб ўтказилиши керак. Қўзининг думи/қуйруқчаси/ ости томонидан тодасиз мақдон чеглари бўйлаб аялача ҳолида тилинади, дум ўсимтаси эса то учигача ичкари томондан тўғри қилиб тилинади. Боши дар остидан то буғилланган жойгача тилинади. Бу ишлар қилиб бўлингач терини шилиб олишга киришилари.

Бу иш ўнг орқа оёқдан бошланиб, энг охири бошпаги терини шилиб олиш билан тугатилади. Суйимчи илоҳи борица пичоқни кам ишлатиб терини нуқсонсиз, барча қисмларини сақлаган ҳолида шилиб олишга эришиши лозим. Терини шилиб олиш қўзини орқа оёғидан ёқоридаги илгакларга осилган ҳолида амалга оширишгани маъқул, чунки бунда терининг ортқича ифлосланишининг олди олинади.

Териларга сифатли ишлов беришнинг муҳим жараёнларидан бири - уни тузлашга тайёрлашдир. Биз бу ўринда янги шилинган терини 1,5-2 соат давомида совитиб, сўнггра унинг гуштпарла томонини ёрсизлантириш яъни уни мушак ва ён қолдиқларидан, қўлоқ супрасини торайдан, дум ўсимтасини умуртқа суягидан тозалашни назарда тутмоқдамиз. Терининг гуштпарла томони махсус киреичлар, қўлоқ супраси ва дум ўсимтаси ўткир пичоқ ёрдамида тозаланади.

Териларни тузлашдан мақсад тери туқимаси тарқибдаги намликни кескин камайтириш бўли билан тери сузулишига ва оқибат тоза қопламатукилишига йўл қўймаслиқдир.

Амалдаги қондалар териларни тузлаш учун зарраларни тўқинчи тонфа йирикликдаги қуруқ ош тузидан фойдаланишни тақозо этади. Ош тузи танқис бўлган вақтларда ана шу мақсад учун ош тузи билан заммоний сульфатининг 1:1 нисбатидаги аралашмасидан ҳам фойдаланиш мумкин. Улган ёки улик туғилган қўзилар териси алоҳида тузлангани маъқул. Одатда қорақул терилари 8-10 кунда туздан чиқади.

Кейинги пайтларга ўтказилган тажрибалар териларнинг тузланиш жараёнини 4-5 кунга қисқартириш мумкинлигини кўрсатди, чунки тери марзиласи намликнинг 90 фоизга яқини дастлабки 12-15 соат давомида, умуман 3-4 кун ичида намликнинг асосий қисми ажралиб бўлар экан.

Қорақул териларида тола қопламанинг тукилиши эгиз хавфли ва катта иқтисодий зарар келтирувчи нуқсон ҳисобланади. Одатда бу турдаги нуқсонлар улик туғилган ва улган қўзилардан шилиб олинган териларда учраб, унинг асосий сабаби териларнинг анча кечикиб тузланишидир.

Амалдаги УзРСТ 641-95 рақамли андозанинг/станпартнинг/ талабига биноан тола қоплами озгина тукилган терилар ҳам нуқсонли ҳисобланади ва қабул пайтида уларнинг нархлари анча камайтирилади. Бунақа териларга дастлабки ишлов бериш жараёни зудлик билан совлиқ сурувнинг ўзидаёқ амалга оширилиши лозим. Бунда асосий эътибор тола тукилишининг олдини олиш ёки уни тўхтатишга қаратилиши керак бўлади. Тола қоплама тукилиш и мумкин бўлган ёки тукилаб ошлаган улик қўзиларни билиб олиш унчалик қийин эмас, чунки бу қўзилардан балбўй хил анқиб туради, баъзида эса тола қоплами сийрақроқ ўсган тана қисмларида сал тола тукилганлиги кўзга ташланали, қўзининг терисини қўл билан рижимланиб ушланганда қўлга тукилаётган толалар ёпишиб қолганлигининг гувоҳи бўламыз. Бунақа терилик қўзилар ёки улрдан шилиб олинган терилар даставвал 45-60 дақиқа давомида фенолни креолин ёки гексалиннинг сувлиги эритмаси тулдирилган идишга чуқртириб, ботириб қўйилани ва улар вақти-вақти билан аралаштириб, кузратилиб турилади.

Бу эритма 1 литр сувга 10 г. креолин ва 1-3 г. фенолни ёки 1 литр сувга 10 грамм гексалини эритиб тайёрланади. Шунда қўзининг ҳарбир кг. вазнига 5,5 литр эритма тўғри келиши лозим бўлади. Бу эритмадан 5 маротабагача фойдаланиш мумкин, фақат такрор фойдаланиш олдидан сувоқлик коэффициенти дастлабки чегарагача етказилади, эритманинг кучи

камайиб кетмаслиги учун унга қўшимча 10-15 Ғоиз Ғенол ва креолин эритилади. Эритмага ишловдан ўтган қўзилар сал шамоллатилиб, кептирилгач суйилади ва териси умум қабул қилинган тартиб билан шилиб олинади. Шу тариқа ишлов берилган терилар юқорида зикр этилган тартибда ёғсизлантирилади ва тузланади.

Туздан чиққан қорақўл терилари эрта тонгдан очик ҳавода қуритилади. Буни учун юзаси текисланган, тупроғи зичланган, чангимоёйдиган майдонлардан фойдаланилади. Агар иложини топиб қорақўл териларини майдонларга тушалган қанорли матоҳлар устида қуритилса яна ҳам яхши натижалар қўлга киритилади, чунки бунда қорақўл терилари ортқича ифлосланишдан озод қилинади. Териларнинг аввало гуштпарда томони, сўнгра тола қоплами қуритилади. Одатда териларни қуритиш билан бир вақтнинг ўзида уларнинг тола қопламига қотиб қолган қон ва ахлат зарралари ва парчалари, чорона пардалари, ёпишган қум ва тўп-роқ зарраларидан аввало ёғоч қирғичлар, ўтмас темир пичоқлар ёрдамида қўпол тозаловдан, кейинчалик чуткали станоклар ёрдамида майин тозаловдан ўтказилади. Қорақўл териларининг асл сиймоси аниқ билиниши, сифатининг яққол кўзга ташланиши учун уларнинг тола қоплами кўнгилдагидек тозаланиши талаб этилади, шу туфайли ҳам етарлича тозаланмаган терилар қўшимча қуритиш ва тозалаш учун ўша ишчининг ўзига такрор қайтариб берилиши лозим.

Қорақўл териларини қуритиш ва тозалаш жараёнларида уларнинг гуллари тузғийди, ҳурпаяди, ўзининг асл шаклини вақтинча йўқотади. Гуллари аниқ билинмаган қорақўлнинг товар сифатини аниқлаш, қанақа навга мансублигини айтиб бериш ўта қийиндир, ваҳоланки қорақўл савдоси уларнинг навларига қараб олиб борилади. Қорақўл савдосида опиллик бўлиши, қорақўл гулларининг жимжиматор ва аниқ кўзга ташланиши ва навларга хилланишнинг аниқ бўлиши учун қуритиб, тозаланган терилар -

га "дам" берилади. Бунда уларни "гулини-гулига" қилиб терилган ҳолда 60-80 см. гача баландликда устун қилиб тахланган ҳолда, устига бирор оғирроқ юк билан бостириб ками билан 72 соатга қолдирилади.

Яхши дам олиб, тузриган гуллари анча босилиб, тикланиб, асл шаклига қайтгач қорақул терилари навларга хилланиди. Уқувчиларда қорақул териларининг савдоси ялпи сони бўйича бўлаётганлиги тўғрисида уларни навларга хиллаш шартлигини деган савол турли-хилли мумкин. Шунинг учун қўриқчилар керакки, қорақул териларидан тайёрланган турли хил қўриқ-кечакларнинг ҳар бирига маълум нав ва сифатдаги терилар ишлатилди, бунинг устига ҳар ким ошди мўйна савдоларидаги барча алоқа ва муомалалар фақатгина маълум бир нав бўйича, аниқроғи танишилган учун қўриқчиларга чиқариладиган қорақул навлари бўйича олиб борилди. Ким ошди савдоси талаблари бўйича сотилишга қўйиладиган терилар партияси маълум бир навдан ташкил топилди ва уларнинг намуналари эса лотлар сифатида савдо арасида ҳар бир навга аниқроғи ҳавола қилинди. Шу тўғрисида ҳам қорақул терилари алоқадор амалдаги тайёрлов стандартлари/ андозалари/ нинг талаблари асосида хилланиши, дасталаниб борланган бўлиши лозим.

Ошланмаган қорақул терилар савдоси уларнинг тури, ранги, сифат улчами, нави ва нуқсонлилигини инобатга олган ҳолда амалда оширилди.

1996 йилгача аслзот қоранг қорақул терилари ГОСТ 8748-70, аслзот қўранг қорақул терилари ГОСТ 2865-68, аслзот сур ва рангдор қорақул терилари ГОСТ 11124-65, қорақулча гуруҳи терилари ГОСТ 10701-63 рақамли, дурагай қорақул терилари ва ёқабон терилари ҳам алоқадор тайёрлов стандартлари бўйича хилланиб келинган эди. 1996 йилнинг бошидан эътиборан барча рангдаги ҳам аслзот қорақул терилари, дурагай қорақул терилари, қорақулча гуруҳига мансуб терилар ва ёқабон

терилар ягона андоза, яъни УзРСТ 641-95 рақамли тайёрлов стандарти бўйича ҳилланалиган бўлди.

Қорақўлчилик ҳужалиқларининг раҳбарлари, мутахассислари, териларнинг кўнлик ишларида, ўзлари еттиштирган қорақўл териларининг ёқин жараёнида ҳаволек зарур бўлишини ижобатга олиб қўйилиши ва шу стандартнинг талабларига қисқача тўхталиб ўтамоиз.

I. Қорақўл ҳомаси қўйилган турларга бўлинди:

I.1. Аслзот қорақўл терилари - бутун сатҳи ҳархил шакл ва турдаги қорақўл гуллари билан қопланган, тола қоплами ҳархил даражадаги ижобий ялтироқлик ва ипаксимонликда, бўйин қисмида жун толасининг туғрилانган ҳолдаги узунлиги 30 ммдан, оқ ва оқчил шерози ранг териларда эса 40 ммдан ошмаслиги керак. Бош ва оёқларининг юзаси ҳархил гуллар ёки муҳаяр нақшлар билан қопланган, думининг асоси кенг, уч қисми қорақўл зотига хос ўсимта ҳосил қилган, юзаси қорақўл гуллари билан ёки муҳаяр нақшлар билан қопланган.

I.2. Дурағай қорақўл терилари - одатда қорақўл зотининг думбали қўй зотлари билан чатишиш билан олинади ва анча паст нархларга сотилади. Бу терилар қўйилган белгилари билан ажралиб туради: тола қоплами даража, ипаксимонлиги паст, шилсимон ёки хира ялтироқликда, терининг асосий майдонда ҳархил қорақўл гуллари тарқалган, четлари эса силлиқлашган гуллар, баъзан ҳурпайган ёки силлиқ толалар билан қопланган. Боши, оёқлари ва думи муҳаяр нақшлар ёки силлиқ толалар билан қопланган. Буйин қисмида толаларнинг туғриланган ҳолдаги узунлиги 30 ммдан, шерози ва оқ ранг териларда 40 ммдан ошмаслиги керак.

I.3. Қорақўлча туғуҳи терилари - онасининг қорнидан ёриб олинган, бола ташлаш ва бошқа сабаблар туфайли чала туғилган ҳомидалардан олинган ва энг қимматбаҳо ҳисобланади. Қорақўлча туғуҳи терилари қўйилган турларда бўлиниши:

а. Қорақўл- қорақўлча терилари - тола қоплами қалин, бироз кутаририлган, ипаксимон ва ялтироқ, дурагай териларнинг тола қоплами парал ва шивасимон ялтироқ. Майдони бўйлаб паст, энсиз қалами ва ёл гуллар муҳаяр нақшлар билан аралашиб жойлашган.

б. Қорақўлча терилари - тола қоплами қалин, лекин калта, ипаксимон ва ялтироқ. Дурагай териларнинг тола қоплами дарал ва шивасимон. Асосий майдони бўйлаб яққол кўзга ташланувчи муҳаяр нақшлар тарқалган. Тери туқимаси юқа.

в. Тақир терилар - Тола қоплами жуда калта, силдик, ялтироқ ёки ялтироқлиги паст. Энг яхшиларида билинар- билеңмас товланувчи нақшлар кўзга ташлениши мумкин.

1.4. Қарабон терилар - турли сабабларга қўра муддатидан анча кечиктириб суғилган қўзилардан олинган ўсиқ жўнли терглар бўлиб, уларнинг тола қоплами турли даражадаги ипаксимонлик ва ялтироқликда бўлади, гуллари йирик, анча калтарген, қимматли шакллагилари анча кам. Бўйница тодаларнинг тўриланган ҳолдаги узунлиги 3 см.дан 5 см.гача бўлади. Бу териларнинг нархлари ўта арзондир.

2. Қорақўл хомашёсига берилган бирламчи ишлов сифати қўидаги талабларга жавоб берилиш лозим:

- тери қўзи томорининг ўртасидан думининг асосигача туғри тилиниб, боти, думи ва оёқларининг туёғигача сақланган, гуштпарда томонидан тола иллизларига зарар етказилмаган ҳолда шилиб олинган ,
- гуштпарда томони гушт, ёр, тоғай ва пай қолдиқларидан тозаланган ,
- тузлаб ёки тузламай қўритилган, фермент-кимёвий ёки ачитиш усулларида ишлов берилган ,
- тузлаб ёки тузламай қўритилган териларнинг асосий майдони

ва иккинчи даражали қисмлари/ оёқлари, боши ва думи/ рижим-ларсиз, меъёрида қуритилган, тола қоплами ва гуштпарда томони ифлосликлардан, қотган қон зарраларидан тозаланган, синчков-лик билан ёғсизлантирилган ,

- ачитиш ёки фермент-кимёвий усуллар билан ишлов берилган те-рилларнинг гуштпарда томони текис, доғларсиз оқиб рангга, тола қоплами ифлосликлардан яхши тозаланган бўлиши керак.

3. Аслзот қорақўл териларини хиллаш тартиби

Барча ранггаги аслзот қорақўл терилари стандарт юзасининг улча-мига қараб қуйидаги гуруҳларга бўлинади :

I - жадвал

Сатҳ улчами	: Терининг сатҳи, кв. см.ларда	
гуруҳлари	: Тузлаб ёки тузламай : қуритилган	: Ачитиб, фермент-кимёвий : усул билан ишлов берилган

К а т т а	1400 дан ортиқ	1250 дан ортиқ
Ў р т а	900 дан 1400 гача	800дан 1250 гача
Кичик	5000 дан 900 гача	450 дан 800 гача

Эслатма: Териларнинг стандарт юзаси уларнинг бўйин асосидан то дум асосигача бўлган узунлигини олдинги қўлтиқ ортидаги кенглигига кўпайтириш йўли билан аниқланали.

Бўлаётган фақат катта ва ўрта улчамдаги терилар навларга хилла-нали холос. Кичик улчамдаги аслзот терилар нақадар юқори сифатли бўлишига қарамасдан навларга хилланмайди ва барчаси учун бирхил нархлар билан ҳақ туланали.

3.2. Тола қопламанинг рангига қараб аслзот қорақўл терилари қуйидаги ранг гуруҳларига бўлинади:

а. Қора ранг терилар - бутун майдони текис қора рангда ёки бу-
шашган, сал қўғирлашган қора /зайтуни/ рангдаги ҳамда асосий майдо-
нида 12 см.кв.гача олалиги бўлган қора терилар киритилади.

б. Шерози /қўқ/ ранг терилар - бу ранг терининг бутун майдони
бўйлаб оқ ва қора ранг толаларнинг текис, равои аралашиб ўсишидан
ҳосил бўлади. Бу ранг терилар орасида сутсимон/молочная/, пўлатранг
/стальная/, ҳаворанг/голубая/, қумушранг/серебристая/, марваридранг
/жемчужная/, оқишранг/седая/, садафранг/перламутровая/ ва қора шеро-
зи/черн-седая/ рангбарангликлари фарқланиб, улардан оқ қўқ тусдаги
пўлатранг, ўрта шерозидagi ҳаворанг, қумушранг ва марваридранг, то
тўқ шерозидagi оқиш рангбарангликлари энг қimmatли ҳисобланади. Мабо-
до, қора шерози териларнинг елка қисмидан то думгаза қисмигача ўтув-
чи шерози рангдаги тасмаси ўзгариб бўлса, улар рангдор терилар қато-
рига киритилади.

в. Сур ранг терилар - бу аjoyиб ранг толалар узунлиги бўйлаб
ранг барфаларининг нотекис жойлашишидан, яъни толаларнинг остки тўқ
қисми билан усткис оқ ёки оқчил ўчи ўртасидаги фарқланиш ҳисобига хо-
сил бўлади. Сур ранг терилар олинис манбаъларига қўра бухоро, қорақал
поқ ва сурхондарё сурларига бўлинади. Бухоро сури ўз навбатида тил-
ларанг/золотистая/, қумушранг/серебристая/, олмосранг/алмазная/ ва
оқ бинафшаранг/сиреневая/ рангбарангликларига, қорақалпоқ сури пўлат-
ранг/стальная/, ўрикгул/цветок абрикоса/, шомчиноқгул/пламя свечи/
ва камар рангбарангликларига, сурхондарё сури бронзаранг, оқолтин
ранги/платиновая/, қаҳраборанг/янтарная/ ва тошқўмирранг/антрацитовая
рангбарангликларига бўлинади. Мабоодо, териларнинг юзаси бўйлаб сур
ранги нотекис тарқалган бўлса ёки сур ранги аниқ кўзга ташланмаса
бу терилар рангдор терилар қаторига ўтказилади.

г. Бошқа рангдаги терилар - бу гуруҳ қўйидаги ранг териларни ўз

ичига олади:

- гулигаз ранг оқ ва жигарранг ёки оқ ва сурранг толаларнинг тери юзаси бўлиб раво араланиб ўсишидан ҳосил бўлади ;

- камбар/жигарранг/ тола қоплами ҳархил тўқлиқтаги текис камбар ранггига ;

- зармалларанг/тўқ сариқ/ толаларнинг остки қисми тўқ малларангдан учтари томон оч малла ранггача пасайиб боради ;

- "халили" мутаносиб жойланган қора доғли камбар терилар ёки камбар доғли қора ранг терилар ;

- "жиякланган" териларнинг асосий рангги камбар ранг бўлганида четлари қора ранг жияк билан безалган ёки бунинг акси - асосий ранги қора бўлганида четлари камбар ранг жияк билан безалганлири ;

- "қировланган" қора терилар - қора ранг терилар юзасининг ҳар жойида текис тарқалган сийрак оқ ранг толалар ўсади ;

- ола терилар - юқорида санаб утилган барча ранг териларнинг асосий майлонида умумий сатҳи 12 кв.см.дан ошқ ола доғлари бўлган терилар. Терининг олалиги аниқланганда боши, думи ва оёқларидаги доғларнинг қанақа майлонда бўлишидан катти-назар инобатга олинмайди.

3.3. Катта ва ўрта улчамдаги аслзот қорақўл терилари юзасидаги гулларининг сифатига, тола қопламининг ипаксимонлиги ва ялтироклигига, қалинлигига, ранггининг текислиги ва йфодаланиш даражасига, тери марзининг қалинлигига қараб навларга қилланади.

3.3.1. Аслзот қора ранг қорақўл терилари аввало сатҳидаги қорақўл гулларининг хил ва шаклига, тола қопламининг ўсинқираганлигига қараб 4 барра гуруҳига, яъни қаламгулли/жакет/, қовурғасимонгулли, яссигулли ва ўсиқгулли/кавказский/ гуруҳларга ажратилади ва ҳар бир барра гуруҳ ичида гулларнинг улчамларига, тери тўқимасининг қалинлигига, тола қопламининг қалинлигига қараб айрим навларга ажра-

тилади.

Қаламгулли/жакет/ барра гуруҳиан 4 биринчи нав, яъни қаламгулли/жакет/ I, кирпук, қалин калами/жакет/ ва москов жакети навлари чиқади.

Ковурғасимон гулли гуруҳиан 2 биринчи нав, яъни ковурғасимон I ва ковурғасимон қалин I навлари чиқади.

Ясси гулли гуруҳдан ҳам 2 биринчи нав, яъни юпка яссигул I ва қалин яссигул I навлари чиқади.

Усиқгулли/кавказ/ гуруҳиан фақат I биринчи нав, яъни қалин усиқгулли/кавказский толстый/ нави чиқади.

I-навларнинг талабларига жавоб бераолмайдиган қора ранг терилар барра гуруҳлариан ташқари ҳисобланади ва сифатининг яхши ёки ёмонлигига қараб иккинчи ҳамда учинчи навларга киритилади.

3.3.2. Аслзот шерози, сур ва бошқа рангдаги барча териларнинг катта ва ўрта улчамдагилари рангининг ифодаланиш даражасига, рангининг текистарқалганлигига, гуллари ва тола қопламанинг сифатига қараб қўйидаги тартиб билан навларга хилланади, яъни улардан 4 биринчи навлар, - қаламгулли/жакет/ I, ковурғасимонгулли I, яссигулли I ва усиқгулли/кавказ/ I, - ажратилади. Ана шу биринчи навларнинг талабларига жавоб бермайдиган терилар эса сифатига қараб иккинчи ва учинчи навларга ажратилади.

3.4. Қузасида мавжуд бўлган нуқсон ва иллатларнинг тури ва улчамларига қараб ҳарбир сатҳ улчами ва навлари ичида аслзот қорақул терилари қўйидагича меъёрли ва нуқсонли гуруҳларга ажратилади / 2 -жадвалга қаранг/.

Қорақул савдоси пайтида табиийки, терилаги нуқсонларнинг тури ва улчамларига қараб харид баҳолари пасайтирилади, айримлари эса умуман савдодан чиқариб ташланиши ҳам мумкин.

2 - жапвал

Аслзот қорақұл териларини нуқсон гуруҳларига ажратиш

Н у қ с о н л а р н и н г	: : Тери гуруҳлари	
н о м л а р и	: Меъёри	: Нуқсонли
Шаклини йуқотган, шакли ўзгарган гуллик, кигизланган, тола қоплами куйик майдонлар, кв.см.ларда:		
- бели ва сарғисиди	10.гача	10.дан 150.гача
- терининг бошиқа қисмларида	20.гача	20.дан 250.гача
Месяк, йиртиқ, синиқ ва тикиллар умумий узунлиги, см.ларда	5.гача	5.дан 30.гача
Тешик, ишқаланган жойлар, тери чек- касидаги кемтиклар/боши, думи ва оёқ- ларидан ташқари/ умумий сатҳи кв.см. ларда	4.гача	4.дан 120.гача
Қуя еган, ювилмайдиган доғлар чаплан- ган, саргайган доғлар, бурилган қисм умумий сатҳи кв.см.ларда	Йул қуйилмайди	120.гача
Терининг айрим қисмлари етишмаслиги	Йул қуйилмайди	Боши, думи, буйни ва оёқлари
Нотўғри суйиш, юмалоқлаб қуритиш	Йул қуйилмайди	Йул қуйилмайди
Терининг итраб, тешилувчан жойлари, тола қоплами қирилган ва туқилган жойлари, тери туқимасининг чириши қули билан терининг 3 жойла учраса, умумий майдони кв.см.ларда	Йул қуйилмайди	40.гача
Шерози териларда ярқиллаб қўзга ташланув- чи сарғиш ва қизғиш рангга буялган- лик	Йул қуйилмайди	Рухсат этилади

Эслатма: Юзасидаги нуқсонларнинг улчами нуқсонли гуруҳ учун
қўзда тутилган чегаралардан ошиб кетган ёки бўлмаса
икки ва ундан ортиқроқ турдаги нуқсонга эга бўлган
терилар сон жиҳатидан ҳисобга олинадиган яроқсиз тери-
ларга киритилади.

4. Дурагай қорақул териларини хиллаш

4.1. Дурагай қорақул терилари аслзот қорақул каби ранг гуруҳларига ажратилади.

4.2. Дурагай қорақул нинг сатҳ улчамларига қўра гуруҳларга бўлиниши аслзот қорақулникидан фарқ қилмайди.

4.3. Гулларининг сифатига, тола қопламининг сифатига қараб дурагай қорақул терилари биринчи, иккинчи ва учинчи навларга ажратилади.

4.4. Ҳозирда мавжуд бўлган нуқсонларнинг тури ва улчамларига қўра дурагай қорақулнинг ҳарбир ранг, улчам ва нав ичида метёрли ва нуқсонли гуруҳларга ажратилиш тартиби 2-жадвал талабларига биноан амалга оширилади

5. Қорақулча гуруҳи териларини хиллаш

5.1. Аслзот қорақулча териларининг аслзотлилиқ белгилари тола қопламининг ижобий ипаксимон ва ялтироқ бўлишида ва пумининг асосида кенг бўлиб, учига томон тораябориб, қорақул зотида хос ўсимта билан яқунланишидандир.

5.2. Дурагай қорақулча териларининг тола қоплами дағал ипаксимон, хира ёки шилсимон ялтироқликда бўлади, думи эса асосида кенг бўлишига қарамадан учига катта тумтоқ ўсимта бўлади ёки умуман ўсимтасиз бўлиши мумкин.

5.3. Тола қопламининг рангига қўра қорақулча терилари қора, шери, сур, гулгиз, бирхил рангли ва ола рангларга бўлинади.

5.4. Сатҳ улчамига/стандарт оғасига/ қараб қорақулча терилари ва қорақул-қорақулча терилари катта, ўрта ва майда улчамларга бўлинади ва бу улчамларнинг таърифи қўйилади. 3-жадвалда келтирилгандир:

3 - жалвал

Қорақўл-қорақўлча ва қорақўлча териларининг ўлчамлари

С а т ҳ у л -	Терининг сатҳ улчами, кв.см.ларда	
чами гуруҳлари	:Тузлаб ёки тузламас- дан қуритилган	: Ошлов, фермент-кислотвий усулда ишлов берилган
К а т т а	900.дан ошқ	800.дан ошқ
Ў р т а	600.дан ошқ-900.гача	400.дан ошқ - 800.гача
К и ч и к	400.дан - 600.гача	300.дан - 400.гача

5.5. Қорақўлча гуруҳи терилари қўйидаги тартибда навларга хил-ланади:

5.5.а. Паст, тор қалами ва ёл гуллар билан аралашган муҳаяр нақшларнинг асосий майдонда эгаллаган салмоғига қараб қорақўл-қорақўлча терилари биринчи, иккинчи ва учинчи навларга ажратилади.

5.5.б. Яққол қўзга ташланувчи муҳаяр нақшларнинг асосий майдонда эгаллаган салмоғига қараб қорақўлча терилари биринчи, иккинчи ва учинчи навларга ажратилади.

5.5.в. Тақир терилар тола қопламанинг рантгига, сатҳ улчамига кўра айрим гуруҳларга ажратилмайди. Тола қопламанинг қалинлигига, муҳаяр товланишнинг қўзга ташланишига қараб тақир терилар биринчи, иккинчи ва учинчи навларга ажратилади. Учинчи нав талабларига жавоб бермайдиган тақир терилар ностандарт/яроқсиз/ ҳисобланади. Асосий майдонда бирор нуқсон бўлган тақир терилар бир нав пастга тушириб қабулланади. Иккинчи даражали қисмларининг бўлмаслиги ёки уларда нуқсонлар мавжудлиги тақир терилар учун нуқсон ҳисобланмайди. Ностандарт тақир терилар умуман тери сонига ҳисобланмайди, улар қорақўл савдосидан чиқарилиб ташланиши лозим.

Библиотека
СамСХИ

8032482/4

5.6. Юзасида мавжуд нуқсонларнинг тури ва улчамига қараб асл-
зот ва дурагай қорақўл-қорақўча, қорақўлча терилари қўйилаги тар-
тибда гуруҳларга ажратилади:

4 - жадвал

Қорақўлча териларининг нуқсонлари

Н у қ с о н л а р н и н г н о м л а р и	: У л ч а м л а р и	: Меъёри	: Нуқсонли
Ийриқлар, тилиқлар, кесилган ва ти- килган жойлар, умумий узунлиги, см.да	5.гача	5.дан ошқ	30.гача
Четдаги кемтиги, тешиқлари, тола қоплами қирлиб, ғақатгина тола томирлари қолган жойлар, умумий майдони кв.см.да	4.гача	4.дан ошқ	32
Ийиққ суйилган, рижим қолида қури- тилган	Иул қўйилмайди	Иул қўйилади	
Терининг айрим қисмлари етишмаслиги	Иул қўйилмайди	Боши ёки думи, боши бўйи билан боши, бўйи ва думи	
Қўя еган, терихув ҳашоротлар еган, занглаган доғлари, тери туқимаси шоҳланган жойлар, умумий майдони кв.см.ларда	Иул қўйилмайди	32.гача	
Дўни тукилган, кал жойлар, тери ту- кимаси идраб чириган, қуруқшаб қол- ган жойлари, см.кв.ларда	Иул қўйилмайди	20.гача	

6. Ёқабоп териларини хиллаш

6.1. Тола қопламининг рангига қараб ёқабоп терилари қора, ранг-
дор ва ола рангларга бўлинади. Ола териларга асосий майдонида асосий
рангидан бошқа хил рангдаги доғлари ҳажми 15 см.кв.дан ошқ бўлган
терилар киритилади.

6.2. Ёқабоп терилари сатҳ улчамларига қўра гуруҳларга бўлинмайди

6.3. Гулларининг сифати ва улчамларига, тола қопламининг сифа-

тига қараб ёқабоп терилари биринчи, иккинчи ва учинчи навларга бўлинали.

6.4. Юзасида мавжуд нуқсонларнинг тури ва улчамларига қараб ёқабоп терилари қўйидаги тартибда гуруҳларга ажратилади:

5 - жадвал

Ёқабоп териларнинг нуқсонлари

Н у қ с о н л а р н и н г	:- Тери гуруҳлари	
н о м л а р и	: Меъёри	: Нуқсонли
Ииртиқлар, синиқлар, тикимлар, кесиклар (бош, оёқ ва думдан ташқари), умумий узунлиги см.ларга	15. гача	15 дан ошди 50. гача
Тешиклар, тола қоплами қирилган жойлар, кемтиклар (боши, думи ва оёқдагилардан ташқари) умумий майдони см. кв. ларга	20. гача	20. дан ошди 250. гача
Терининг айрим қисқлари етишмаслиги	Йўл қўйилмайди	Боши, бўйни ва оёқлари
Сифатсиз бирламчи ишлов берилиши	Йўл қўйилмайди	Ҳақим ҳолида қўритилган
Қуя еган, териҳўр ҳалоротлар еган, явилмайлиган бўёқ чақланган, занг-лаган доғлар, тери тўқимаси чийкаган жойлар умумий майдони см. кв. да	Йўл қўйилмайди	200. гача
/агар улар қуни билан 3 жойда бўлса/		

II. ЮЗИ ШАРДОНЧАЛАРИГА БИРЛАМЧИ ИШЛОВ БЕРИШ

Қорақўлчиликнинг бозор ақтисодига ўттиз лаврилла ишлаб чиқарилиши учун маҳсул харажатлар талаб этилайдиган қўшимча маҳсулотларни нест-нобул этмасдан йириб олиш, уларга сифатли ишлов бериш ҳамда уларни мақбул йўллар билан сотиш муҳим аҳамият касб этади. Ёз бу ўринда қўшимча маҳсулотларнинг асосийлари билан бири бўлган қўзи шардончаларини назарда тутмоқда.

Кўзи ширпончалари пишлок тайёрлаш, тибиий дори-гармонилар, ҳар-хил русумли олимлар тайялаш билан машғул бўлган корхоналар учун асосий хомаш ҳисобланади.

Ширпонча кўзи омқозонининг бир бўлмаст бўлиб, деворларининг ички қисминг қопловчи шилимлик нардага тегишн ферментини тилаб чиқарувчи махсус ҳужайралар жойлашганлир.

Кўзи ширпончаларига дастлабчи ишлов бериш илчиллик мураккаб ва қийин бўлмаганлиги сабабли бу ишга ҳар бир ҳўжаликда бемалол ташкил қилиш мумкин. Ширпончаларга ишлов бериш қўйилгани хараёнларини ун ичига олали : суйим учун олиб келинган кўзилар орасидан яроқли ширпонча берадиганларини танлаш, териси шилиб олинган барранинг қорин бўшлиқидан ширпончасини ажратиб олиш, ширпончани ичидаги қатигинан тозалаш, ҳаво тулдирилиган ширпончаларни қуритиш, қуритган ширпончаларни навларга хиллаб, тахлаб қўйиш.

Сифатли ширпончалар она сутини бир неча брр эмган кўзилардан олинали. Улган, улик турилган ва она сути эмаган тирик кўзиларнинг ширпончалари яроқсиз ҳисобланади.

Кейинги йилларда ҳолати яхшиланмаётган ҳамда майлони қисқариб бораётган яйловларга йилдан-йилга беш сонга ошиб бораётган майда похли моллар/ биз бу уринда жамоат қорваси қаторида махсий ҳўжаликларнинг молларини ҳам назарда тутмоқдамиз/ нинг йил бўйи боқилиши, ёриниқдорининг йиллар бўйича кескин ўзгариши инобатга, яйлов ҳосилдорлигининг қунчилидагилек бўлмаётганлиги эътиборга олинандиган бўлса тул мавсумида ўстиришга қолдириладиган кўзи сони яйловлар ҳолатига қараб бироз чегараланиши лозимлир.

Тул мавсумида совлиқ сурувининг беш чупони ҳам, ҳўжалик мутахас сиси ва раҳбари ҳам суйим учун мулкелланган тирик кўзиларнинг она сути эмганлигини назорат қилиб боришлари ҳерак. Ўтказган таҷрибот-

ларимиз тери учун суйилаган ҳар 100 қўзининг 30-40 боши она сути эмаган, 15-20 боши улик турилганлигини, фақатгина 40-50 боши сифатли ширдонча бераошлилигини кўрсатди. Жойларда ўтказган тажрибаларимиз қўзиларга қўлдан сут эмизиш йўли билан яроқли ширдончалар миқдорини анча қўпайтириш ва сифатини яхшилаш мумкинлигини кўрсатди. Бунга учун сурувларда, суйим пунктларида она сути эмаган тирик қўзиларга / бу хил қўзилар ташқи қўринишидан ажралиб туради / 37-40⁰ ис-сиқликдаги 100-150 грамм қўй сутидан сурричли шиша идиш ёрламига эмизилиб 3-4 соат ўтгач тери учун суйилса яхши натижаларга эришилади.

Суйимга келтирилган қўзиларни эмизим учун лозим бўладиган соғим совлиқлар тупаси қўзиси суйимга жунатилган катта елинли ҳайвонлардан ташқил топиб, суйим пункти ёнида жиҳозланган охурли қўрада озиқлантириб, асралади ва кўнига бир марта, яъловлар серҳосил бўлганида икки мартаба ҳам соғилиши мумкин. Бу тўдада неча бош соғиланган совлиқ бўлиши бир кунда суйилаган тирик қўзи сонига боғлиқ бўлиб, ўртача ҳар 3-4 суйиладиган қўзига бир бош совлиқ бўлса kifой.

Совлиқлар қамалиб асралганда ҳар бош учун кўнига 2 кг. пичан, 1 кг. похол ва 300-400 грамм ем сарфи кўзда тутилиши лозим бўлади. Яйловлар ҳолати кунгилдагидек бўлганида совлиқларни кун бўйи яйловда боқиб, фақат соғим учун ва кечқурун қамаш учун қўрага ҳайдаб келинади.

Суйилиб, териси шилиб олиган барранинг қорин бўшлиғи пичоқ билан ёрилиб, у ердаги овқат ҳазм қилиш органлари ташқарига чиқариллади ва улар орасидан ширдонча ажратилиб, кесиб олинади. Бунда, ширдончани қатқорин ва 12 бармоқли ичак билан бириккан жойларидан қўшимча 4-5 см. ўсимта қолдирилиб кесиллади. Сунгра авайлаб қўл билан сиқиб ширдонча ичидаги увуз қатирилган тозаланади. Ширдончани тозалаш учун сув

биринчи пилт ёки бормаса пичоқ каби қаттиқ буюмларни ишлатиб қатти-
ян ман этилади. Ширдончанинг сиртки довоғлари хойи чағвидаги, қон то-
чиларидан аяғлаб тозаланади.

Тозаланган ширдончаланинг қатқорин томоғидан қолтирилган
воситаси ил билан боғланиб, иккинчи учидан ҳаво эбоғилади ва бу ҳо-
латда боғлаб қўйилади.

Ичи ҳаво билан тўлдирилган ширдончалар жуфт-жуфт қилиб олиб
қўйилган ҳолда соя ва салқин жойда қуритилади. Ҳунда ҳаво ҳарорати-
нинг $+35^{\circ}\text{C}$ оғиб кетиши ва тик тушури қуёв нурлари таъсирида зер-
ментнинг эриб кетишидан ширдончанинг яроқсиз ҳолда келиши уш-
маслик пазим. Ширдончалар 2-3 кун дараида қовжисаб қуғийди ва улар
ичи боғланган учлари кесилиб навларга хилланган 25 донадан қилиб
дасталаниб 2 жойидан ил билан боғлаб, ёгон ёки картон қуичаларга жо-
лланган ҳоғонни, салқин ва қуруқ бирода сақланади.

Узоқроқ муддатга сақланган тайёр ширдончалар тарихар зағра
қуналлар ва каналар ҳуғуғидан яроқсизга чиқиб қоллишига олиб кели-
ши мумкин. Ҳунинг олдини олиш мақсадида уларга наъталик, ДДТ, тамрки
чанги, кағамлик ёки бошқа туғ воситаларни солиш тақиктланади.

Ҳунинг олдини олишнинг энг қулай йағи тайёр ширдончаларни
яғтароқ истъмолчиларга сотишдир.

III. Қуғ териларига ишлов бегини.

Қорақўлчилик ҳўжаликкари учун асосий наҳсулот ҳисоблануғи
қорақўл териси, жуни ва туғтидан тағжари қўғ териси ҳам дарамад ман-
баи ҳисобланади.

Қуғ терилари жуғ қоплэманинги сифатига ҳағаб иғнабон ва
пўстинбон бўлиши мумкин. 8439-57 рағамли тайёрлов стандартиниғ та-
лағварига бинаон қорақўл ва жойдаги зот қўғларининги терилари дағ-
ниниғ пўстинбон терилари қаторига киғитилади. Амалдаги тайёрлов стан-

дакти буюкча шун кепламнинг баландлиги 6 см.дан ошқ қўй терилари сарпун (боғотная), 2,5 см.дан ошқ 6,0 см.боғланлари ўтга жувлик (полубоғотная) гуруҳларга кигитилиши, 2,5 см.ва ундан қисқа жувлик тоғлар келта жувлик (нижкобоғотная) ҳисобланиб, 1134-51 таърифлар стандартини бўйича таъриф х.и.и.ё сифатида қабулланди. ҳақида санаб ўтичган теге гуруҳлар учун бағиклигини ҳақида наҳдлари ёки-ёкидан бағиклиқди. Бу тузайли ҳақи қўйларнинг сўйилиш мuddатини улашнинг терисидати шун кепламнинг баланд илгини инабатга олган ҳақида бағиклиги наҳдга мувафқиди.

Қўй тағиларидан ҳақи хил турдаги узуи ва қанча иёстин, нимча тикилади, чарч хомлаёси тайёрланади. Хомликларда биринчи келса сарпун кепламларининг бузилиши оқибатида тағиларининг бироз қисми ероқенга чиқиб қолмоқда, анча қисми нуқсонлирини учун ероқ наҳдларга сотилимоқда. Бунга қўйларнинг ютўғри сўйилиши, тағиларининг қўполлиқ билан илгини олиниши, анча кичиклиқ тузалаиши, астиборсизлиқ билан қўйилиши, наҳд қунай марсентларга сақланиши сабаб бўлмоқда.

Қўйларни сўйиш ушбулик қийин эмас, лекин буни учун маълум даражада тағилар ва наҳд улуғи талаб этилади.

Қўй тоза, чанги чиқмайдиган тўроқли майдонда, энг яхиси тахтастуна устида сўйилгари мажбул. Қўй бағикланадиган жойга оқадиған қонни лиғайдиган идиш ёнаткилини келок бўлади.

Қўйни сўйиш уни бағиклашдан бошланади. Бунда оёқлари боғланган қўйнинг боти оққасига қайрилиб қўйни остидан тағиси узунасига 8-10 см.узунлида тилинади, сўйишга теге остидаги қон томирлари, қизилунга ва наҳд йўллар қўлдоячтигана кесилади. 15-20 дақиқа давомида қайси организмдаги қон оқиб бўлган дағҳол тағини шилиб олишга киришилади. Бу ил оловрак қилиши учун ёлпоқ ва майдарок қўйларнинг орқа сўйи сақлаш бағикининг иқоригидан тери 3-5 см.узунликда тилинади ва шу тегик

сўрали теги остига 0,30-0,35 қосимдаги ҳаво обдорлиди. Ҳаво ҳиласи танаққининг баъча ҳисобларига тоқис тарқалиб, ёғизданган ҳолдан ҳаво пуфакчалари илғалиб чиқарилаётган теги остига ҳаво тоқис тўхтатилади.

Ҳатта ёғли қўнлар эврилишганда теги остига ҳаво обдори маъдурий эмас. Тегиини шилиб олиш қўйнинг бўйич ости, тўннинг, қосинининг қос ўғтайлиги бўлган то орқа чиқарил тилигигача личонининг ўткир уни билан тўғри чилиқ қўғинида тилинади, олдинги ва орқа обдорларининг тизза ва сўқраи бўғинлари устидан ички тоқоси бўлган ёғизларидан тилиқ мақказий тилиқ билан қиллаштирилади. Ана шу тилиқлар билан томонга оғис қатназдан ёғизилиш зарур, шундагина қўй тегилаги эврилишутаносиб шаклга эга бўлади. Тананиннг мақказий тилиги личоқ билан орқа чиқарув тегигигача ёғизилиб, думбаниннг қосииз остига оғизини қўғилиб алапантриб чиқилади. Тегиини шилиш тавдани орқа эвгидан қосиб қўғилган ёғли маққоси оғил устига ёғизилган ҳолда амалга оширилади. Ёққа ва назиклигини инобатга олган ҳолда қўй тегиисини ахтиётлик билан тешиб, ийртиб ёқи қосиб қўғилмадан шилиб олиш талаб этилади.

Қосининг пайтларда мақнат унумдорлигини ошириш, нуқсонларнинг олдини олаш мақсдада тегиини механизилар ердаида шилиб олиш қоник қўғиланимоқда. Албатта шу иш ҳўжаликлараро миқёсида таркил этилса шўқли бўлур эди, чўнки бунда қўй тегиисининг сифати анча ақчиланарди.

Инги шилинган қўй тегилаги таркиида 55-57 % сув бўлиб, бунақа сўғилан, илиқ мухит теги тўқимасида бўлган зарарли микроорганизмларнинг тез қўғайили учун ўта қўғайди.

Қўй тегилагини нуқсонларсиз узоқ муддатли сақлашга эғилиш учун теги тўқимасида зарарли микроорганизмларнинг риқожланиши, қўғайилиш учун ноқўғилан мухит яратиш лозим бўлади. Буни учун тўқимасига найтрап тузлар эғитмасини сингдирикш йўли билан у оғдаги осматик қосинини қўғайиб оқсилли элементларининг физико-қимёвий ҳолатини тағартириш лозим бўлади.

ана шу мақсадлар учун Ўзбекистон паронитда терилар тузлангани ва бунда фойдаланилган туз таркибига мағний хлор қўшилмаси 1,0 фоизгача мағний ва мағний сульфати қўшилмаси 1,5 фоизгача бўлишига рўхсат этилади.

Терини тузлаш жараёнида терига сепиладиган туз вазнининг 2,4 фоизи миқдорини паралихлорбензол, тери вазнининг 0,5 - 0,7 фоизи миқдорини кремнефторли натрий ишлатилганда яхши натижалар қўлга киритилади. Терини тузлашда 100:3:2 нисбатигаги ош тузи, сола ва паралихлорбензол араштимасидан фойдаланиш тузланган териларда чириш ҳамда туз доғларининг бўлмаслигини таъминлайди.

Тузланиш қўнғиллагидек бўлиши учун терининг гуштпарла томони ёғ, қушак, паф ва тоғай қоллиқларида тозаланиши керак. Бу ишни илож бўлса ММ-3, ММ-4, ММ-200 русумли қирғич станокларида, ДСК, АОБ, АОБ-47 русумли рандалаш машиналарида, илож бўлмаган ҳолларда қўл қирғичлари ёрдамида бажариш мумкин. Гуштпарла томони ифлослиқлардан тозаланмагач, ёрсизлантирилмаган терилар бир томондан қўнғиллагидек тузланмаса, иккинчи томондан тузван чиққач бир текис қўримайди.

Янги шилинган қўй терилари ёрсизлантирилиб бир соатлар чамаси совутилгач дарҳол тузланиши лозим. Терилар қўйидаги усуллар билан тузланиши мумкин: тузланиб, нам ҳолида сақланувчи терилар, "тузлуқ"усулида тузланган терилар, тузлаб қўритилган терилар.

Тузланиб, нам ҳолида сақланувчи терилар - қўй териси махсус ёғоч пиллапоялар устига гуштпарла томони иқорига қаратиб текислаб ёзилади ва қуруқ ош тузи унинг барча қисмларига бирхил қалиنликда сепиб чиқилди, иккинчи тери ҳам шу тартибда унинг устига ётқизилиб тузланани ва ҳокказо. Бир терини тузлаш учун кетадиган туз миқдори янги шилинган тери вазнининг ўртача 20 фоизини ташкил қилади, яъни вазни 5 кг. бўлган терини тузлаш учун 1,5 кг. атрофида туз барфланали. Ҳудудлик ша-

роитива терилар тузланиши 4-7 кун давом этиб, тузлан чиққан тери вазининг 45-47 фоизини сув ва I4-I5 фоизини ош тузи ташкил қилади. Бу терилар нисбий намлиги 80-90 фоиз, ҳарорати +12° С.гача бўлган муҳитда сақланиши керак бўлади. Нисбий намлиги 75 фоиз ва ундан кам бўлган муҳитда терилар тез намлигини йуқотиб, қуриб қолади, 92 фоиз ва ундан юқори намликка эга бўлган муҳитда эса терилар намиқали, тери тўқимасида бузилиш бошланади.

"Тузлиқ" усулида тузлаш - терилар тозаланиб, ёрсизлантирилиб, ювелади, сувлари оқиб бўлгач унинг вазни аниқланади. Сўнгра бу терилар сууқлик коэффициенти 2,5 - 4,0 га тенг бўлган туз эритмаси тўз-лирилган идишда ботириб, ташлаб қўйилади, яъни бунда терининг бир бирлик вазинига 2,5 - 4,0 бирлик туз эритмаси тўзри келиши лозим. Тузловчи эритма ҳар бир литр сувга 250 - 270 грамм ош тузини эритиб тайёрланади. Бу усул икки тартибда қўлланиши мумкин, яъни оддин қуруқ туз билан тузлаб, кейин "тузлиқ" усулини қўллаш ёки бунинг тескарисси, - оддин "тузлиқ/" усулини қўллаб кейин қуруқ туз билан тузлаш.

"Тузлиқ" усулида тузлаш +15 - +18° С ҳароратда кичик сунъий ҳав-заларда, қўлбола идишларда амалга оширилади. Бунда терилар вақти - вақти билан қузратилиб, аралаштирилиб турилади, тери марзидан ажра-дувчи шира ҳисобига суулган эритмага лозим даражада қўшимча туз эри-тилиб унинг қуоқлиги метёрига етказилиб турилади. Бу усулда терилар 3-10 соат давомида "тузлиқ" эритмасига ботириб қўйилади, ундан кейин 2-3 кун давомида қуруқ туз билан тузланади. Бу усулнинг асосий камчи-лиги туз сарфининг олатпагига нисбатан 1,5 баробарга олиб кетишида бўлиб, уни тузатиш мумкин. Сувда эритилган туз вазининг I фоизи миқ-дорда кремнефторол натрий эритмага қўшилса ва қўшимча қуруқ туз эри-тиш йўли билан эритма қуоқлиги метёрида уллаб туралса, ундан 5 маро-

табагача фойдаланиш эвазига туз сарфини кескин камайтириш мумкин.

Тузлаб қуритиш - юқорида таърифланган тартибда тузланган тери-лар очик ҳавода ёзилган ҳолида қуригилади. Бу усулнинг камчилиги сернам муҳитда сақланувчи териларнинг наъзиқиб қолиши оқибатида тери туқимасида бузилиш жараёнлари бошланиши, терихўр ҳашоротлар ҳуружи-га учраш хавси борлигидир.

Қуй териларининг сифати олинадиган даромад миқдориға сезиларли таъсир қилади. Уларнинг извлари мавжуд нуқсон ва илликлар сонига тери юзасининг қанақа қисмларида уларнинг учрашиға қараб ўзгариб ту-ради.

Кишлоқ хўжалик ҳайвонларининг терисига учрайдиган нуқсонларни уч гуруҳға бўлиш мумкин:

а. Ҳайвонлар ҳаётлилигида ҳархил тери касалликлари асорати, жун ва тери қопламининг жисмоний таъсир оқибатида зарарланиши, боқиб ва асраш шароитидаги камчиликлар туфайли пайдо бўлувчи нуқсонлар. тери-да қўтир излари мавжудлиги, жун қопламининг қийин ажрадувчи тиконлар билан ўта ифлосланганлиги, жун қопламининг сийраклашганлиги, жун толаларида "оч ингичкаликнинг" мавжудлиги.

б. Нотўғри сувиш оқибатида пайдо бўлувчи нуқсонлар - теридаги тиликлар, тешиклар, қирилган жойлар, тери четида кемтиклар пайдо бў-лиши, йиртиқлар ва ҳоказолар.

в. Нотўғри тузалаш ва сақлаш туфайли пайдо бўлувчи нуқсонлар - кун ва терихўр ҳашоротлар ҳуружи, жун толалари туқилиши, тери туқи-масининг чириши, терининг рижим бўлиб қуриши, гуштларда томонидаги мушак ва ёр қоллиқларининг қириб олинмаганлиги, тери туқимасининг қаватларга ажралиб кетиши ва ҳоказолар.

Амалдаги тайёрлов стандартларининг талабларига биноян пустин-бон қуй териларининг биринчи навиге четларида 3 донгача, иккинчи

навига асосий майдонида бир дона ва четларида 2 дона, учинчи навига асосий майдонида 5 донатча ва четларида 1 дона нуқсони бўлган терилар киритилди.

Чармбоп қўй терилари ҳам шу тартиб билан навларга хилланиди, яъни биринчи, иккинчи ва учинчи навларга қўйилган талаблар юқоридагидек бўлиб, тўртинчи навга учинчи нав талабларига жавоб бермайдиган паст сифат терилар киритилди.

Ҳўжалик раҳбарлари, мутахассислари, фермер ва чупонлар қўйни суйиш мулдатларини белгилашда, уни тўғри суйиш, терисига сифатли бирламчи ишлов бериш, уларни зарарсизлантирмасдан сақлаш қоидаларига риоя қилиш даромад миқдориغا ижобий таъсир қилишини унутмасликлари лозим.

IV. ҚўЙ СУТИГА ИШЛОВ БЕРИШ

Ўзбекистон шароитида қорақўл қўйларининг сут маҳсулдорлиги 60-70 кг.га тенг бўлиб, қуллан уларга қўшимча 250-300 грамм миқдорида қўшимча ем берилса, бу кўрсаткич яна ҳам юқори бўлиши мумкин. Лекин жойларда бу имкониятлардан туливида фойдаланилаётгани йўқ, ваҳоянки, бу муҳим омилдан самарали фойдаланиш йўли билан даромад миқдорини кўпайтириш бозор муносабатлари шароитида муҳим аҳамият касб этади.

Қўй сути қимматбаҳо озиқа бўлиб, қимёвий таркибига кўра сигир сутидан анча устундир. Қўй сутидаги қуруқ моддалар сигир сутига нисбатан 1,4 баробарга, ёғ миқдори 1,8 баробарга, тўйимлилиги 1,5 баробарга кўпдир.

Қўнлик соғим миқдори сут бериш/лактация/ даврининг дастлабки икки ойида энг юқори бўлиб, кейинчалик у камайиб боради ва тўртинчи ойнинг охирига бориб деярлик тўхтайдди. Қўйларнинг соғим миқдори

энг аввало озиқлантириш шароити катта таъсир қилади., - яйловлардаги кўк ўтларнинг муллиги, қўллан ем бериш сутпорлиқни оширишнинг асосий йўлларилир. 3-5 ёшли қўйлар энг юқори сут маҳсулпорлигига эга бўлади.

Қўзиси қўйимга жунатилган бўйдоқ совлиқлар туласидан йирик тавдали, катта елинли, сорлом ҳайвонлар ажратилиб сорим совлиқлар гуруҳи ташкил этилади.

Қўнлиқ сутга ташкил харожатларининг ошиб кетмаслиги туфайли ферма, бўлимларда "йирма" сорим совлиқлар суруви ташкил этиб, улар учун серхосил яйловларга қўрилган бирор фойдаланилмаётган қўра ажратилса ва шу ернинг ўзига сутга иллов бериш кўчма пункти ўрнатилса, сорим мавсумининг самарадорлиги анча ошар эли.

Совилалиган совлиқлар сурувида яйлов шароитига қараб қўйи билан 300-400 бош мол бўлгани маъқул ва улар тўл берувчи сурувлардан отар белгилари қўйилган ҳолда танланиб йирилади, сорим мавсуми тугагач совлиқлар яна ўз сурувларига қайтарилади. Иккинчи шу тартибда ташкил қилиб бир томондан сорим жараёнининг узлуксиз давом этилини, соримдаги совлиқларнинг ўз вақтида емланилини таъминласа, иккинчи томондан тулнинг энг киэрин палласида чўпон-чулиқларни қўй сорими даҳмавасидан озод этади.

Сутпорлигига қараб қўйлар сорим мавсумининг дастлабки 2 ойида қўнига 2 мартадан, кейинчалик эса I мартадан сорилди. Қўйлар сорим машиналари ёрдамида ва қўлда совилиши мумкин.

Қўрақўлчиликнинг анча тарқққлиги туфайли қўйларни қўлда сорим анъанага айланган. Буни учун сорим майдончалари яқинига иккита, яъни биринчиси соримга киралиган ва иккинчиси сорилган совлиқлар қамаладиган қўралар қўрилиши, қўралар яқинига қўйларни емлаш учун охурлар ўрнатилган бўлиши кўзда тутилади.

Сорилган совлиқларни арқонлар ёрдамида қўшоқлаш азалдан олат

тусига кирган, лекин бу иш кўп куч ва меҳнат талаб қилмаган тadbир-
дир. Бунинг урнига сорим майдонига қўйларнинг бошини ўтказиб бўйни-
дан маҳкам тутатиган қўрилмалар / қўйни сун'ий урушлаш станогига қа-
билида/ урнатилиши сорим жараёнини енгиллаштиради, меҳнат сарфини
камайтиради.

Сорим мавсуми арафасида совлиқлар бирма-бир кўздан кечирилиб,
сорломлиги ветеринария кўригидан ўтказилади, елнинг атрофидаги жун
толимлардан қирқиб олинади. Қўйлар ён ва орқа томонларидан сорилади.
Сутнинг тоза ва сифатли соғилиши учун ён томонидан соғиш қулайроқ.

Сутнинг ювилган, тоза идишларга соғилиши, тоза ва салқин жой-
ларда ва идишларда сақланиши сут сифатининг пасаймаслигини, бузил-
маслигини таъминловчи омилдир. Ўртача бир бош қўйни соғиш учун
2,5 - 3 дақиқа кифоя қилади

Сутнинг қимматли хусусиятларини узоқроқ муҳлат давомида сақ-
лаш учун у эвг аввало механик аралашмалардан тозаланиши, пастери-
зация /бруцеллез касаллиги бор ҳўжаликларда/ қилиниши лозим. Сорим
туғалланиши биланоқ сут 2-3 бор қатланган марли, фланел ёки лавсан-
дан сузиб ўтказилиши лозим.

Қўй сути кампан-кам ҳолларда ичилари, ундан кўпинча қатиқ,
сырь ва пишлоқ тайёрлашда фойдаланилади. Ана ^{шу} маҳсулотлар таъми ва
ҳили қўйларнинг яйловда истеъмол қилган ўтларнинг хилларига, сутга
дастлабки ишлов бериш сифатига қараб ўзгаради.

Қўй сути ачиш даражаси, тозаллиги, ҳили ва таъмига қараб 2 наф
ва 4 классга бўлиб қабул қилинади.

У. ЖУН ХОМАШЕСИ ТАЙЁРЛАШ ВА САҚЛАШ

Жун хомашеси асосан қорақўлчилик ривожланган минтақаларда тайёрланади.

Республикада ишлаб чиқариланиган жамийнунинг ярмидан кўпрогини шахсий ва хусусийлашган хўжаликлар етиштирмоқда.

Қорақўлчилик хўжаликларига қўйлар билан бир қаторда эчкилар ва туялар ҳам урчитилади. шу туфайли ҳам тайёрланганиган ялли жун деярлик қўй, эчки ва туя жунларидан иборатдир.

Хўжаликларга жун қирқими мавсумига тайёргарлик қўрилганда, қирқим режаси тузилганда ана шу жун берит манбазлари албатта инобатга олиниши лозим. Мазлумки, Ўзбекистон шароитида қўйларнинг жунини иилига 2 маротаба, яъни баҳор ва куз фаслларида, эчкилар ва туяларники эса фақат баҳорда қирқилади, эчки тивити ҳам фақат баҳорда тараб олинади.

Бозор иқтисодига ўтиш шароитида Ўзбекистонга четдан келтириладиган барча тур маҳсулот ва товарларнинг нархи жупа оқорилашиб кетди ва уни сотиб олиш имконияти барча хўжаликларда ҳам бир хил деб бўлмайди. Ишлаб чиқариш воситаларининг лавлат тасарруфидан чиқарилиб, хусусийлаштирилиши улчам ва имкониятлари турлича бўлган ҳархил тоифа хўжаликларнинг пайдо бўлишига олиб келди. Хўжалик шароитида бир томондан жун қирқим агрегатларидан иилига қўйи билан 2 маротаба фойдаланиш, иккинчи томондан қирқим механизмлари ва уларга лозим бўладиган зоҳира қисмларнинг анча қимматлиги кичик ҳажмда ишлаб чиқаришга эга бўлган хўжаликларни механизациялашган қирқим утказиш имконидан деярли маҳрум қилади.

Баҳоланки, қирқимнинг механизациялаштирилиши қатор устунликларга эга — қирқим суръати 3 — 4 баробарга задалланади, меҳнат унум-

порлиги кескин онали, "қўйқим" жунлар камайиши, жуннинг текис ва тоза қирқилиши эъазига тайёрланилиган жун миқдори қўпояни. Ара шу муҳим томонлари ҳисобга олиналиган бўлса қирқим мараёнининг механизациялаштирилиши катта иқтисодий аҳамиятга эга эканлиги яққол бўлиб қолади. Ва буни учун ҳўжаликлараро қирқим пунктлари, ҳўжалик ҳисобида ишловчи туррун ёки кучма ихтисослашган маълум қирқим пунктлари, қирқим отрядлари ташкил қилинса маъқул им бўлади.

Ҳозирги кун шароитида қирқим мавсумини уюлқоқлик билан ўтказиш учун тайёртарлик ишлари йил бошидан бошлангани маъқул, яъни ҳўжаликда мавжуд пода таркибида жун қирқилапиган қўй, эчки ва туяларнинг бош сонидан келиб чиқадан ҳолда қирқим пункти учун лозим бўлалиган техника ва ускуналар, уларга керакли зоҳира қисмлар / улар қўпроқ ҳамдустлик мамлакатлари ҳудудидаги корхона ва заводларда ишлаб чиқилали / барча қулай йўллар билан аввалдан ҳозирлаб қўйилган бўлиши керак, акс ҳолда уларни излаб топишга вақт етишмай қолади.

Қўйида биз жун сифатига, қолаверса олиналиган даромад миқлорига салбий таъсир қилувчи омилларга тўхталиб ўтаимиз. Сифатли, нуқсонсиз жун хомашёсини тайёрлаш учун жун берувчи ҳайвонларни зоогигиена талаблари асосида асрашга, талаб даражасида озилантиришга алоҳида эътибор берис талаб этилади. Қатор ҳўжаликлар қочирим мавсумини яхшироқ яйлов шароитида ўтказиш учун ўзларининг совлиқ сурувларини пахтакор ҳўжаликлар ҳудудига ҳайдашмоқда, қараморилиаги майда шохли молларини қишлоғга яхшироқ тайёрлаш мақсалида ҳам қўп ҳўжаликлар қўй сурувларни уторга, яъни пахтакор ҳўжаликларнинг ҳосили йиғиб олинган маккажухори, бепаоялариди боқиши одат тусига кириб бормоқда.

Бу шароитларда қўйларнинг биров семириши, эт олиши ўз берса, иккинчи томондан қўйларда ўсаётган жун японисиянинг иллатланиши, яъни "қўй тикони" билан ута ифлосланиши ўз бермоқда. "Қўй тикони" билан

ифлосланган жуннинг ҳарид нархи анча арзонлашиб кетишини чорвадорларимиз унутмасликлари лозим. Бундан ташқари қишлоқ давомида қўйларнинг нуридан/порида/ тозаланмаган, ифлос, ери балчиққа айланган қураларга узок вақт қамалиши ҳам жунни ифлослантиради.

Фойдаланиладиган чорва биноларининг қишлоқ аҳолисида қолган бўйча юқумсизлантирилмаганлиги оқибатида қурага узокроқ муллатга қамалган қўйларда қутир касаллиги пайдо бўлади. Бу хил қишлоқдан қирқиб олинган жун япорилари қўпинча иллатли ҳисобланали ва савдо пайтида уларнинг ҳарид бяхоси ками билан 10 фоизга камайтирилади. Қутир касаллиги қўзғовчиси бўлган қутир қананинг бонқа моллар ва сурувларга тарқалмаслиги учун касал моллар парҳол сурувлан ажратилиши ва 1 - фоизлик бентошид ёки 1,5 - 2 фоизлик креолин эритмасига чумилтирилиши, улар қамалган бинолар юқумсизлантирилиши керак.

Бундан ташқари қўчирим мавсумида ёки лозим топилган вақтда сурув белгиси ёки бўлмаса сурув ичида ташкил қилинган гуруҳ белгиси қўйларнинг жун қопламига сувда эримайдиган бўёқларни چاپлаш иули билан қўйини ҳоллари қўп учрайди. Ҳиллаш қоидалари бўйича бўёқ сурқалган толимлар жун массасидан ажратилиб, алоҳида тойланади ва улар учун қанақа сифатда бўлишидан қатъи-назар "шартмоқли" жун /кўнкер/нинг нархи билан ҳақ туланади. Чорвадорлар қўйларни боқиб ва асрашдаги камчиликлар туфайли пайдо бўлувчи ана шу иллатларнинг олдини олиш иули билан паромал миқдорини анча қўпайтириш имкониятига эгалар.

Иккинчи гуруҳ нуқсонлар қирқим пайтида пайдо бўлади.

"Қўйким" жунлар - қирқимчининг ўз ишига лоқайл муносабати ёки бўлмаса қирқимчининг ўқувсизлиги, тажрибасизлиги туфайли, жунни қирқилаётган қўйнинг тоза чум илтирилмаганлиги, жун қопламидagi тивят қаватининг етарлича қўтарилмаганлиги туфайли пайдо бўлади.

"Қийқим" жунлар қирқимчининг қайчини қийиш уюлаш оқибатида қуй терисидеги жун қопламанинг чала қирқилишлан, яъни бир маротаба қирқиб ўтган қайчи "изи"дан тозароқ қирқиб учун тақрор қайчи ўтишдан пайдо бўлувчи 3 - 4 см. узунликдаги паст бўйлик жун парчаларишир. Амалдаги таверлов андоза/стандарт/ларининг талабига биноан хилланган жун япониси таркибида япони възнининг ҳўпи билан I - фозизгача миқдорда "қийқим" жун бўлиши мумкин. Шу тўғайли ҳам қирқилган жун японисини хиллаш столи устига ёзиб, сифатини аниқлаш одлигдан бирнеча бор силкитиб қоқиб йўли билан ундаги "қийқим" жунлардан тозаланади. Хиллаш столининг тўридан ўтиб, унинг остига йирилган "қийқим" жунлар паст нав ҳисобланмиш "кюк"ка қўшилиб тойланади ва сотилади.

"Терилик" жун - қирқим палтида тери парчасининг жун билан биргаликда қирқилиб кетиши. Қоида бўйича хиллаш пайтида жун массасидан шунақа "терилик" жун парчалари ажратилиши керак. Бу нуқсон қирқимчининг эҳтиётсизлиги, лоқайдлиги тўғайли, қуйларнинг узок мулдат давомида қурага қамалиши, қуйларнинг ориқлиги сабабилан жун қопламанинг танага ёпишиб кетганлиги тўғайли пайдо бўлави.

"Ёт нарсалар" билан ифлосланган жун - сим, арқон, ип, тойлаш материали каби ёт нарсалар билан ифлосланган жуннинг тойланиб кетиши.

Учинчи гуруҳ нуқсонлар қирқилган жунларни сақлашдаги камчиликлар тўғайли пайдо бўлиб, уларга чириган ва қуя тушган жунларни ишритиш мумкин.

"Чириган" жун - нам жунни тойлаб юбориш ёки бўлмаса жунни сернам муҳитда сақлаш тўғайли тойнинг ички ҳарорати кескин қутарилиши оқибатида пайдо бўлади. "Чириган" жун ялтироқлигини йукотади, узилувчан ва синувчан бўлиб қолади. Бунинг олдини олиш учун тойланадиган жуннинг қуруқ бўлишини тахминлаш, жунни қуруқ, шамоллатиб ту-

пиллапиган биноларда ёроқ пиллапонлар устига териб қўйилган ҳолда сақлаш лозим.

"Қуя тулган" жун - қуя капалакларининг жун толаси сиртига қўйган тухумилан чиқувчи ҳувалчангсимон қуртларнинг фақат жун толалари билан озиқланиши оқибатида пайдо бўлувчи иллат. Бу иллат тугайли жун толалари барча қойнали хусусиятларидан маҳрум бўлади. Бу иллатнинг олдини жун сақланувчи бинонинг тез-тез шамоллаб туришини таъминлаш, вақти-вақти билан өкүмсиэлангириб туриш қўли билан олин мумкин.

"Чириган" ва "қуя тулган" жунлар истиёмолчи ташкилотлар томонидан қабул қилинмайди.

Хулоса қилиб айтганда, жуннинг иллатсиз бўлишини таъминлаш катта иқтисодий аҳамиятга эолик тапбирдир.

Ўзбекистон шароитида урчитилувчи қўилар йилига 2 мартаба, яъни баҳор ва куз фаслларида жун қирқилади.

Баҳарги қирқимни ўтказиш ўта муҳим ва маъсулиятлиир, чунки иллатлик жун қирқимининг 65 - 70 фоизи ана шу қирқимдан олинади. Қирқимни бошлаш вақтини маъбул чегараларда белгилаш ўта муҳимдир ва у қатор омилларга боғлиқ бўлади. Бунда энг аввало қўиларнинг жун қопламиди остидаги тивит қаватининг нақалар кутарилганлиги инобатга олинади. Маълумки, дағал жунли қўиларда мавсумий тулаш баҳор фаслида бўлади. Дағал жунли қўилар терисида турли хилдаги жун толалари - энг дағал ўлик тола ва қилчиқ, ўртача ингичкаликтаги оралиқ тола ва энг ингичка тивит толаларининг илпизи қойлашганлиги тугайли тулаш жараёни тивит толаларидан болланиб, бироз вақт ўтгач қилчиқ толаларининг тулаши билан тугайди. Жун толалари асосидаги тивит қаватининг тулаш оқибатида теридан I - I,5 см.масофага кутарилган пайтида қирқимни бошлаш мумкин, чунки бунда қайчи фақатгина қали тулашга улгурма-

ган қилчиқ толаларини қирққонлиги боисидан қирқим енгил қучали, меҳнат унумдорлиги ошани, қирқимчи жисмонан чарчамайди, "қийқим" жунлар чиқими кескин камаяди, ҳайвон териси деярлик жароҳатланмайди. Қирқим кениктирилса тивит қаватини ушлаб турувчи қилчиқ толалари ҳам тулаши оқибатида қўннинг устидаги жун қоплами нисман ёки батамом тукилиб кетади, қирқик миқдори камаяди. Бор жун кингштириб олинмай қолади. Қирқим меъёридан эрта, яъни тивит қавати теридан озод қў кутарилиб улгурмаган пайтида болганса қайчи терила ўсувчи қилчиқ толалари билан биогаликда толимлар асосила бир-бирига чатишиб кетган тивит қаватини ҳам қирқимига туғри келали. Бу эса қирқимчилар катта жисмоний қуч сарфини талаб қилади, "қийқим" жун чиқимининг қўпайишига, меҳнат унумдорлигининг пасайишига олиб келали, ҳайвон терисидан ўсувчи жун толаларининг тоза қирқилмаслиги оқибатида қирқим миқдори камаяди.

Бундан ташқари қирқимни бошлаган муллатини белгилашда республика, вилоят об-ҳавони кузатиш хизматининг қўтилаллиган об-ҳаво башоратлари албатта инобатга олиниши шарт. Ана шунга эътибор бермай қирқимни бошлаган хўжаликларнинг анча мол чиқимига йўл қўйгандари амалиётдан маълум.

Қирқимнинг бошланиш муддатига молларнинг семиз ёки ориқлиги ҳам таъсир қилади. Одатда, қишлоқдан қийналиб, ориқлаб чиққан қўй-эчкиларда тулаш жараёни ўртача семизликдагиларга нисбатан 10 - 15 кун олдин бошланади, шу тўғайди ҳам сурувларнинг қирқим жаъвали тузилганда ана шу қўрсаткич ҳам эътибордан четда қолмаслиги лозим.

Қирқимнинг тез ва соз ўтиши учун қирқим олдинин қўйларни чумилтириш муҳим аҳамиятга эгадир. Дағал жунли қўйларда жун қоплами нисбатан сийрак бўлганлигидан уларни боқиб ва асраш вақтида турли сабабларга қўра ҳавода учиб юрувчи чанг ва қум зарралари жун толим-

лари тагига чукиб қолади ёки ёрли-тер билан қопланган тола сиртига ёпишиб қолади.

Шу тариқа ифлосланган қўйнинг жунини қирқиш ўта машаққатлидир, чунки бир томондан қайчини ишлатиш қирқимчидан қўп жисмоний қўч сарфини талаб этса, иккинчидан қайчи тез ўтмаслашганлигидан уна тез-тез ўткирлаб, алмаштириб туриш қирқим суръатини кескин пасайтирса, учинчидан жунининг узоқ вақт давомига азоб билан қирқилиши қўйнинг физиологик ҳолатига салбий таъсир қилади.

Қўйлар махсус жиҳозланган чумилтириш ҳавзаларида қирқимдан бир кўн олдин чумилтирилади. Одатда чумилтириш ҳавзаларининг узунлиги 6-8 м.ни, кенлиги 70 - 80 см.ни, чуқурлиги 1,5 - 1,7 м.ни ташкил қилади. Сув билан тўлдирилган бу ҳавзаларга қўй билан кичикроқ I суруннинг қўйини чумилтириш мумкин, чунки қўй танасидан ювилган ифлосликлар ҳисобига сув қуюқлашади, ифлосланади, бунинг устига энди чуқебошлаган лойқалар сузаётган қўй танасининг ва оёқларининг ҳаракати ҳисобига қузғалиб, сув юзасига чиқади, пировард натижада қўйнинг жун қоплами тоза ювилмай қолади. Бунинг олдини олиш учун ҳавза сувини тез-тез алмаштириб туриш жонлир, суви танқисроқ хўжаликларда бу ишни бажариш анча қийинчиликлар турдиради.

Чумилтириш ҳавзаларининг тағ юзасидан 45-50 см. баландликта ёғоч ёки темир панжаралар ўрнатилса чумилтирилаётган қўйлардан ажралган ифлосликлар ҳавза тагига, панжара остига чуқади, чунки қўйнинг тана ҳаракати эвазига пайдо бўлувчи сувнинг ички тўлқинлари ана шу панжарадан пастга томон ўтаолмайди, ҳавза суви унчалик лойқаланмайди - бу эса ана шу сувдан нисбатан узоқроқ муддатга фойдаланиш имконини беради.

Баҳор фасли серёғин келган йиллари қўйларни ёмғир сувлари тўп-ланган табиий ҳавзаларда ҳам бемалол чумилтириш мумкин. Бунда чумил-

тириш талбирлари билан бовлиқ сарфу-харожатлар иқтисод қилинади.

Қирқимга кирадиган қўйларнинг чумилтирилгандан кейин салгина яйловга ёйлиб, 8-10 соат давомида "оч қолдирилиши" қирқим пайтида уларда ичак урालишининг олдини олиш имконини беради.

Қирқим пунктида ишнинг яхши бўлиб, суръати юқори бўлиши куп ҳаётдан у ерда қабул қилинган қун тартибига бовлиқ бўлади.

Қирқим пунктларининг мақбул қун тартиби тахминан қуйидагича бўлиши лозим:

Қирқим пунктини ишга тайёрлаш	5,45 - 6,00
Қун қирқими	6,00 - 9,30
Эрталабки нонушта	9,30 - 10,15
Қун қирқими	10,15 - 13,00
Тузлиқ танаффу	13,00 - 14,00
Қун қирқими	14,00 - 18,30
Қирқим пунктини йиғиштириш	18,30 - 19,00

Қўй ва эчкиларнинг қуни умум қабул қилинган тартибда қирқилади. Лекин, ҳайвонлар жунининг тоза ва соз қирқилиши, қунгилдагидек хилланиб, тойланиши учун қирқим мевсуми арафасида ҳўжаликларда ёки ҳўжаликлараро қирқимчи, жун хилловчиларнинг 3 - 5 қунлик ўқиши ташкил этилиши мақсадга мувофиқдир. Бу маршрутларда майда шўхли молларнинг тана тузилиши, жун қирқимининг тезкор усуллари, қирқим машиналарининг тузилиши, уларни созлаб тобига келтириш тартиби, қирқим пайтида пайвандо бўлувчи жун иллатлари ва уларнинг олдини олиш йўллари, қирқим маданияти ва ҳаёт фаолияти ҳавфсизлиги қоидалари ўқувчиларга батафсил тунунтириллади. Бу хил ўқитиш ишларига тажрибали мутахассисларни, юқори маалакали олимларни жалб қилиш мумкин.

Қирқимчиларнинг қули "урганиш" учун паставъал пастроқ наср сифатига эга бўлган сурувлар қирқимга киритиллади. Бу ўринда қишлоқдан

чиқкан ахта кучкорларни ёки туқиларнинг жунни қирқилиши мумкин. Қирқимнинг охирида касал қўйларнинг жунни қирқилади.

Қирқим пайтида қирқимчида қўйни азобламаслик, жунни эса иллатсиз қирқиб олиш, баҳорги қирқимда япори янни бузмай, парчаламай олиш талаб этилади.

Қирқилган жунлар пунктнинг ўзида амалла бўлган тайёрлов андоза /стандартлар/нинг талабларига биноан қилланиши лозим.

Дарал қўй жунлари 7939-79 рақамли тайёрлов андозасининг талабларига мувофиқ қилланиб, қирқим муддатларига қўра баҳорги ва кузги қирқимларга ҳамда қўзи жунларига бўлинади.

Баҳорги қирқим дарал қўй жунларига қиллаш - бу қирқим жунлар қўйнинг устида қами билан 7 ой давомида ўсади, унинг таркибида тивит толалари анча кўп, ёғли териллиги юқори ва энг асосийси япори ҳосил бўлади. Қирқилган баҳорги қўй жунлари япори, бўрда ва паст навларга ажратилади.

Япори баҳорги жуннинг энг қимматли қисми ҳисобланиб, унга бир қўйдан яхлит ҳолда қирқиб олинган жун массаси, ярим япори ва турли сабабларга қўра япоридан ўзилиб қолган 100 граммдан кўпроқ оғирликдаги тоза жун парчалари киритилади. Ана шу андозанинг талабларига биноан қирқим арафасида тоза чуқилтирилган қўйлардан қирқиб олинган жун тулиғича/ паст нав лар бундан мустасно/ япориға киритилиши лозим. Япорилар рангига қўра оқ ва оч қўй биргаликда ҳамда рангдор жунларга бўлинади. Жун савдосида оқ ва оч қўй жунларга эҳтиёж кўпроқлигини ва уларнинг қимматроқ сотилиши янобатта олинадиган бўлса, жунларни ранг гуруҳларига ажратиб қиллаш ҳужаликлар манфаати учун катта иқтисодий аҳамиятга эга эканлиги ўз-ўзидан аён бўлиб қолади.

Таркибидаги жун толимларининг улчами ҳамда ундаги тивит, қилчиқ ва улик толаларининг салмоғига қараб ҳарбир ранг гуруҳи ичида япори-

лар сифат синфларига ажратилали. Бирор синфга киритиш учун япори умумий юзасининг 55 фоиздан ортиқроқ қисми уша синф талабига жавоб бериши лозим. Хиллаш жараёнида қорақўл жуни япориси I ва II, жой-пори, эдилбой жуналари япориси I, II ва III синфларга ажратилади, ҳисор жуни япориси эса синфларга бўлинмайди.

Таркибидаги жун толимларининг ўсимлик парчалари, тиконлар билан ифлосланиш даражасига қараб, тери казғоқлари билан ифлосланишига қараб япоғилар ҳарбир ранг гуруҳи ва синфлар ичида қуйидаги ҳолат гуруҳларига бўлинади: метёрли, ҳас-тиконли I ва II гуруҳлар ва иллатли. Ҳас-тиконли гуруҳга енгил ажралувчи / сомон, похол ва бошқа шу кабилар/ ифлосликлари 10 фоиздан ошқроқ бўлган ва қуй тикони билан ифлосланган япоғилар киритилади, иллатли гуруҳга эса остки юзасининг 50 фоиздан ошқроқ қисми йирик тери кепәги/казғори/ билан ифлосланган япоғилар киритилади. Бу борада метёрли ҳолатдаги япоғиларга нисбатан ҳас-тиконли ва иллатли япоғилар анча арзон баҳо-ларга сотилишини таъкидлаш лозим.

Бўрда жун - муҳим қўрсаткичлари билан япори-дан деярли фарқ қилмайдиган, лекин турли сабабларга қўра-ундан ўзилиб қолган ва оғирлиги 100 граммга етмайдиган жун парчалари киритилади. Бўрда жун фақат ранги бўйича хилланиб, тойланали.

Паст павлар : "Клок" - салгина ахлат билан ифлослангани учун япоғи четларидан ўзиб олинадиган майда жун толимлари ҳамда хиллаш-столининг остидан йирнаб олинадиган "қўйқим" жунлар киритилади.

"Шартмоқли" жун / кизячная, клонкер/ - ахлат билан ўта кўп ифлослангани учун ажратиладиган жунлар.

Паст нав жунлар умуман хилланмайди, фақатгина номлари бўйича-чир-биридан ажратилади холос.

Кузги қирқим ва кузг жундарица хиллаш - қирқим пайтида япори ҳосил бўлмаганилиги туфайли кузги қирқим ва кузг жунлари сифат синф-

ларига ажратилмайди, ранггига кўра оч кўк ва рангдор гуруҳларга ажратилади, ҳолатига кўра меъёрли, ҳас-тиконли I ва II гуруҳларга ажратилади.

Эчки жунларини хиллаш - Эчки жунлари 2259-78 сонли тайёрлов андозасининг талабларига биноан хилланади.

Таркибидаги тивит, оралиқ ва қилчиқ толаларининг миқдорига кўра эчки жунлари текис толали ярим парал, аралаш толали ярим дарагал ва аралаш толали дарагал бўлиши мумкин:

Текис толали яримпарал эчки жун асосан совет зот эчкиларидан олиниб, улар фақат оралиқ толалардан иборат бўлади, тивити деярлик йўқ. Аралаш толали яримдарагал эчки жун кўпроқ тивит беришга ихтисослашган зотлардан олинади, бу жуннинг таркибида оралиқ толалар билан бир қаторда тивит ва қилчиқ толалари ҳам бўлади. Улар оч, оч кўк ва рангдор бўлиши мумкин.

Дарагал эчки жун икки сифат тоифасига бўлинади: "тивитли" эчки жун, қачонки таркибидаги тивит миқдори жун вазнининг 25-40 фоизини ташкил қилади ва серқилчиқ эчки жун, қачонки таркибидаги тивит миқдори жун вазнининг 25 фоизгачасини ташкил қилади. Дарагал эчки жунлари ранггига кўра хилланмайди.

Ҳас-чуплар билан ифлосланиш даражасига кўра эчки жун меъёрли ва ифлос бўлиши мумкин.

Туя жунини хиллаш - туя жун ҳам эчки жун каби йилига бир маротаба, яъни баҳор фаслининг иккинчи ярмида қирқилади. Туя жунини опатла қул кайиси билан қирқиб олинади, буни учун туя йилитилиб оёқлари боғланади ва даставвал чап ёнбоши билан ётқизиб, унги томонига жун ва ёл жунлари қирқиб олинади, сўнгра унги ёнбошига ётқизиб чап томонининг жунлари қирқиб олинади. Туяни қирқим арафасида чумилтирилмаганлиги туфайли жунини қирқим машинаси билан қирқиб

олиш ниҳоятда мушкулдир.

Туя жунини 51С9-77 сонли тайёрлов андозаси бўйича хиллашади. Бунда туя жуни рангига кўра ранг гуруҳларига бўлинмайди. Туя жуни япори ҳосил қилмайди. Таркибидаги тивит ва қилчиқ толаларининг салмоғига қараб, толимларнинг улчамларига қараб туя жуни I/юмшоқ/, II ва III/ёл жуни/ синфларга бўлинади. Мабодо I ва II синфга мансуб жунлар бир-бирига ёпишиб, юмалоқланиб кетган ва уларни титишнинг имкони бўлмаса, бу хил жунлар қизилланган жун ҳисобланади, улар синфларга киритилмайди. Ҳас-чуплар билан ифлосланиш даражасига қараб туя жунлари меъёрли ва ҳас-чупли гуруҳларга ажратилади.

Эчки тивитини тайёрлаш ва хиллаш - эчки тивити бошқа тур маҳсулотлар орасида энг қimmatлиси ҳисобланади. Тивит йўналишидаги эчкичилик билан шуғилланувчи ёки шуғилланишни ният қилган хўжаликлар эчкидаги тивитни тоза ҳолида, юқори сифат билан олиш чораларини кўришлари лозим.

Эчки тивитини икки хил йўл билан, яъни тараб ва қирқиб олиш мумкин.

Тараб олинган, камқилчиқ эчки тивити энг қimmatли ва сифатли ҳисобланади. Бунда тивит махсус темир тарақлар ёрдамида тараб олинди. Тивит тараб фақатгина баҳор фаслида амалга оширилиб, у эчкиларнинг терисида ўсаётган тивит ва қилчиқ толаларининг бир вақтда эмас, балки олдинма-кейин тулашига асосланган, яъни паставвал тивит толалари ва улардан бироқ вақт кейин қилчиқ толалари тулайди. Шу-нинг учун ҳам тулашнинг биринчи ярмида тараб олинган тивит таркибида қилчиқ толалари жуда ҳам оз бўлади, тулашнинг иккинчи ярмида таралган тивит таркибида қилчиқ толалари анча кўп бўлганлиги боисидан уларнинг сифати анча паст бўлади. Эчкилар тивитини муллатидан олдин тараб ҳам яхши эмас, чунки бунда тулиғича туламаган тивит

толалари қилчиқ толалари билан биргаликда юлиниб кетади, эчкилар азобланади, терисидан ҳархил касалликлар чиқиши мумкин, айримлари бола ташлаши ҳам мумкин. Иккинчи томондан тивит тарашни кечиктириб ҳам бўлмайди, чунки олинадиган тивит тукилабошлаган қилчиқ толалари билан ўта идосланади, баъзан яйловларга тукилиб, сочилиши оқибатида тивит йирими камайиб кетади.

Тивит тараш муллатини белгилашда калтароқ жуни эчкилар жун қоплами сиртида тукилабошлаган тивит толалари кўзга ташланишини ва улардан бир-бирига чатишган кўнғироқчалар пайдо бўлишини асос қилиб олинади. Одатда, даставвал ўтган йили турилган улоқ ва такачалар тивити таралади, ундан кейин қисир эчкилар, саркалар, такалар ва она эчкилар тивити таралади. Энг охирида касал, нимжон, ориқ ҳайвонлар тивити таралади.

Биринчи тарашдан кейин эчкилар жун қопламида тивитнинг бир қисми қоллади ва уни олиш учун 10-20 кундан кейин иккинчи тараш ишлари ўтказилади ва ундан кейин эчкилар жуни қирқилади. Тивитни тараш эчкилар тик турган ҳолида ёки бир ёнига ётқизилган ҳолда ўтказилади.

Эчки тивити 2260-78 сонли тайёрлов андозаси талаблари асосида хилланади. Таркибидаги қилчиқ толаларининг миқдори ва олиниш усулига қараб эчки тивити қуйидаги сифат синфларига бўлинади:

I-синф/I-тарам/ - таркибида вазнининг 10 - фоизгача қисмини қилчиқ толалари ташкил этувчи тараб олинган тивитлар киритилади.

II - синф/II-тарам/ - таркибида вазнининг 10 фоиздан 20 - фоизгача қисмини қилчиқ толалари ташкил этувчи тараб олинган тивит.

III - синф /жебж/ - таркибида 20 фоиздан 40 фоизгача қилчиги бўлган тараш йўли билан олинган тивитлар ҳамда таркибида I фоиздан 40 фоизгача қилчиги бўлган қирқиб олинган тивитлар киритилади.

IV - синф /жебж/ - таркибида вазнининг 40 фоиздан 60 фоиз-

гача қисмини қилчиқ толалари ташкил этувчи тараб ёки қирқиб олинган тивитлар киритилади.

Эчкилар тивити қирқиб эмас, балки тараб олинганда уларнинг сифати кескин яхшилангани, баҳоси ошади.

Тивитдан олинган даромад миқдориға уларни ранг гуруҳларига ажратили ҳам катта таъсир қилади, чунки бирхил синфга мансуб бўлиб ранглари турли хил бўлган тивитларнинг баҳоси бир-бириден фарқ қилади. Эчки тивити оқ, туқ кўк, туқ жигарранг, оч кўк ва аралаш рангларга бўлинади.

Эчки тивитлари хас-чуплар билан ифлосланиш даражасига қараб метёрли ва хасли гуруҳларга ажратилади.

Жун хомашёсини тойлаш - ивилмаган қўй, эчки, туя жунлари, қора-молдан олинган тулаш жунлари ҳамда эчки тивитлари 6070 - 78 сонли тайёрлов андозасининг талабларига биноан тойланади, маркировкаланади, сақланади.

Жун ва тивитлар турри, рангги, сифат синфи ва ҳолат гуруҳлари бўйича алоҳида-алоҳида тойланади. Тойланмадиган тивит ва жун очиқ ҳавода қуритилган ҳолатда бўлиши керак. Нам ёки сув сепилган жун ва тивитни тойлаш қатъиян ман этилади. Жун ва тивит тойланган бўлиши шарт.

Қўйидаги ҳолларда жун ва тивитни тойламасдан топширишга рўхсат этилади:

- тайёрлайдиган жун ёки тивитининг йиллик миқдори 20 т.га етмайдиган тайёрлов илоралари, жамса, ширкат, фермер хўжаликлари ва бошқа шунга ухшаш хўжаликлар учун.

- тулаган жунлар бўлса.

Жун ва тивит механик зичлагичларда қисилиб, тойланиши керак ва уларнинг оғирлиги 75 - 85 кг. атрофида бўлиши лозим. Умуман ол-

ганда тойларнинг оғирлиги купи билан 125 кг.гача бўлишига рўхсат этилади.

Майин ва яриммайин қўй жунларини, текис толали эчки жунларини ва оқ рангдаги бовска тур жунларни янги, оҳорли матоҳга тойлаш талоб этилади. Қолган жунларни / қўй, эчки, туя ва тулашдан йирналган жунлар ва паст нав жунлар/ бутун, тоза ювилган ва юкумсиэланттирилган аввал истеъмолда бўлган матоҳларга тойлаш ҳам мумкин.

Юкумли кавалликларга чалинган ёки уларга шубҳали бўлган ҳайвонлардан олинган жун ва тивитлар 2 каватли матоҳга тойланиши.

Клонкер/шартмоқли жун/ ҳам икки каватли матоҳга тойланиши лозим.

Жун ва тивит тойларни маркировкалаш - тойларнинг эгаси, унинг ичидаги қоматёнинг бўлиниш туриши учун тойнинг бетига трафарет ёрдамида буюқлар билан ёзувлар ёзилади. Бу ёзувларда республика, вилоятнинг номи, тумanning номи, жун ёки тивит эгасининг номи, тойнинг тартиб рақами, тойнинг ичидаги маҳсулотнинг сифати кўрсаткичлари, тойнинг орутто/ умумий/ оғирлиги ва тоининг нетто/ соф жуннинг/ оғирлиги, жуннинг тоза тола чиқми фоизи, қоматёга амал қилувчи тайёрлов андозасининг рақами қайд этилади.

Юкумли касаллакларга чалинган ёки унга шубҳали ҳайвонлардан олинган жун ва тивит тойларининг бетига қўшимча тарзда "Бруцеллез/ ёки бовска юкумли касалликка/ га чалинган ёки унга шубҳали ҳайвон жун, юкумсиэланттирилган" деб ёзилган ёрлиқ тикиб қўйилаши.

Жун қоматёсини истеъмолдага қўнатиш - жун ёки тивит партияси / бир ҳужжат билан қўнатиладиган жун ёки тивит тойлари йириндисиға партия деб аталади/ бир маъмурий туман ҳудудида бир жойдан иккинчи жойга қўнатишса тойларнинг сифат кайдиномаси/ покппная спецификация/ ва ветеринария хизмати маълумотномаси тузғазилади, партия маъмурий туман ҳудудидан ташқарига чиқарилса у ҳолда тойларнинг сифат кайдино-

маси ва туман ветринария хизматининг ветринария гувоҳномаси тулғазилари.

Жун хомашёсини сақлаш - жун хомашёси яроқсиз ҳолга келмайдиган қилиб сақланиши лозим. Буни учун жун сақланадиган бинолар таъмирланган, оқумсизлантирилган бўлиши шарт. Жун тойлари усти ёпиқ, қуруқ шомоллатиб туриладиган биноларда ёроқ пиллапоялар устига тартиб билан териб қўйилган ҳолга сақланади. Биноларда сақлашнинг илоҳия бўлмаган тақдирда уларни айвонлар тагида пиллапояларга териб қўйган ҳолда усти ва атрофларини нам ўтмайдиган қилиб брезент билан маҳкамлаб ўраган ҳолда ҳам сақлаш мумкин.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎИХАТИ

1. И.Каримов - Ўзбекистон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш йўлида. Тошкент, 1995.
2. С.Ю.Юсупов, - Қорақўлчилик маҳсулотларини ишлаб чиқариш тех-Р.Х.Рўзлмуралов нологияси. Самарқанд, 1995.
3. 7939 - 79, 2259 - 78, 2260 - 78, 5108 - 77, 6070 - 78 сонли жун хомашёсига амал қилувчи тайёрлов аннозалари
4. - ЎзРСТ 641-95 сонли қорикўл териларига амал қилувчи тайёрлов аннозаси.
5. - Первичная обработка каракульских шкур/инструкция/ Москва, 1989.

24.04.96.ч. да босишга рухсат этилди № 42 буюртма.

5,15 босма тобоқ ҳажми 60x84 1/16, 500 нусха.

СамҚХИ босмахонасида chop этилди.

Самарқанд ш., М. Улугбек. 77.